

אחדות

XXX. ÉVFOLYAM, 126. SZÁM • 2020. JANUÁR • 500 Ft
5780. TÉVÉT • טבת תש"פ • ב"ה

egység

ירחון יהדות הונגריה

MAGYAR ZSIDÓK LAPJA • EGYSÉGES MAGYARORSZÁGI IZRAELITA HITKÖZSÉG

**FIATALÚR, JAJ DE JÓ,
HOGY ITT VAN!**

Interjú BÁLINT GYÖRGGYEL

**„HOGYAN ENGEDHETTE ISTEN?”
A REBBE A HOLOKAUSZTRÓL**

A KICUR SULCHÁN ÁRUCH VÉDELMÉBEN
Oberlander Báruch rabbi írása

KEDVES OLVASÓ!

Idén 75 éve szabadult fel az auschwitzi haláltábor. 75 éve a férfiak várható átlag élettartama épphogy elérte az 55 évet Magyarországon, a nőké valamivel több volt. Statisztikailag, mármint. A sosem-létezett átlagember tehát, aki Auschwitz felszabadításakor látta meg a napvilágot, a várható élettartama alapján nem érte meg a mai napot. Statisztikailag, mármint. Ezzel szemben a mostanában született gyerekek, legyenek fiúk vagy lányok, élni fognak jó eséllyel 75 év múlva – statisztikailag, mármint.

A statisztika persze a nemlétező átlagról beszél, a valóságban olyan szerencsések vagyunk, hogy a múlt tanúi még köztünk élnek. Hallgassuk meg őket, akik még itt vannak, akik minden esélytelenség ellenére köztünk élnek és elmondhatják, milyen volt túlélni Auschwitzot és milyen volt felállni a pokoljárásból. Milyen volt egy olyan ország, egy olyan társadalom hasznos tagjának lenni, amelyik korábban az életükre tört. És milyen megöregedni, szép kort megélni, minden küzdelme ellenére tartalmas életre visszatekinteni.

Hallgassuk meg őket, mert hiába élnek közöttünk, a történetük már most kezd elfeledődni, sőt rosszabb: egyfelől megkérdőjeleződni, másfelől elbagatelizálódni. Az, hogy egy történelmi esemény az idő múlásával átértékelődik, kontextusba kerül és a közös emlékezet szűrőjén átszűrődik, az egy teljesen természetes folyamat. Hősei és antihősei köré legendák szövődnek, valódi alakjuk elmosódik, életüket átszövik a mesék szálai. Ám tudni ezt és látni, ahogy az elődeink gyötrelmeit részint érdektelenség övezi, részint a popkultúra silányítja őket magához, az két különböző dolog.

Mire gondolok? Arra az egyre gyakrabban felbukkanó trendre, melynek keretében például kisebb-nagyobb divatházak kénytelenek visszahívni (rosszindulattal vagy tudatlanságból?) a polcaikra kerülő horogkereszt vagy sárgacsillag, esetleg auschwitzi rabruha mintájú holmijaikat. Vagy éppen arra, amikor az Ebay-en karácsonyi díszek jelennek meg, melyeknek a leírása krakkói tájképet ígér ugyan, de amiket valóságban az auschwitzi kerítésről készült fotó „díszít”.

Most még fel tudjuk emelni a hangunkat az élő tanúkra hivatkozva és még általában kapkodós visszahívás és sűrű bocsánatkérés a reakció – bár egyre többen kérdőjelezik meg jogunkat a „túlérzékenységhöz”.

De valóban mindig igazunk van-e? Hogy kell megítélni például Anton Sulepov korcsolyázó ügyét, aki a Schindler listájának zenéjére táncolt a jégen, olyan ruhában, aminek az egyik fele a auschwitzi tábor őreinek a ruháját idézte, a másik fele a rabokét? Igaza volt-e azoknak, akiknek nyomására a korcsolyaszövetség elnézést kért – vagy azoknak, akik a legjobb ruhának járó díjra jelölték?

Hol van az érzékenység határa? Hát a kegyeletsértésé?

Steiner Zsófia
főszerkesztő

Előfizetés:

www.fizetes.zsido.com

Újságunk korábbi lapszámait a

www.zsido.com/egység

oldalon találja meg elektronikus formában.

További információért hívja

a **06 1 268 0183**-as telefonszámot.

FIATALÚR,
JAJ DE JÓ,
HOGY ITT VAN!
„Én ezen a kultúrán
nevelkedtem fel,
ezen a nyelven
tudom kifejezni
magam
és ezt a földet
szeretem.”

6. oldal

BORÍTÓ

Bálint György

Fotó: Ónody Tamás

17. oldal

ELÁRVEREZNI VAGY
MEGSEMMISÍTENI:
NÁCI RELIKVIÁK KALAPÁCS ALATT
„A vagyontárgyak emléket állítanak
a rossz eszmének, a rossz
cselekedetnek, ami a vétekre vezette
őket, ezért kell elpusztítani azokat”

14. oldal

AKI CSAK REPÜLNI AKART
AUSCHWITZ UTÁN
Dr. Sasvári István nyugalmazott
ezredes: „55 évig honvédőként
szolgált Magyarországot. Pedig
14 éves árvaként még úgy gondol-
ta, hogy neki már hazája sincs.”

egység MAGAZIN

Kiadja a Chábád Lubavits –
Zsidó Nevelési és Oktatási Alapítvány
Achdut magazine is published
by Chabad-Lubavitch
The Jewish Heritage Center of Hungary

1052 Budapest, Károlyi krt. 20.
Telefon/fax: (+36-1) 268-0183
E-mail: egység@zsido.com
Internet: www.zsido.com

FELELŐS KIADÓ:
Oberlander Báruch rabbi

FŐSZERKESZTŐ: Steiner Zsófia

FŐSZERKESZTŐ-HELYETTES: Cseh Viktor

ROVATVEZETŐK: Dénes Anna,
Cseh Viktor, Golubovics Martina

OLVASÓSZERKESZTŐ: Molnár Zsófia

TERVEZŐ-SZERKESZTŐ: Juhász Valéria

ISSN 1217-3223 (nyomtatott)
ISSN 1588-3223 (on-line)

A kiadvány szent szövegek részleteit
és magyarázatait tartalmazza.
Kérjük, ne dobja el!

SMÚZ

- 21 A főszerkesztő levele
A holokauszt útja a popkultúrába
41 Hírek

REBBE

- 51 Mit mondott (és mit nem)
a Rebbe a holokausztról?

HOHMECOLÓ

- 61 Fialatúr, jaj de jó,
hogyan itt van!
Bálint gazda a földről
és az újakezdésekről
Ónody-Molnár Dóra interjúja

- 101 Történetek a pusztítás
koreográfiájáról

Surányi András írása

- 121 Túlélők a nagyvilágban

Naftali Deutsch írása

- 141 Aki csak repülni akart
Auschwitz után

Wallenstein Róbert riportja

JIDDISKÁJT

- 171 Elárverezni vagy
megsemmisíteni: náci relikviák
kalapács alatt
Oberlander Báruch rabbi írása

- 211 Rágalmak az ungvári rabbi
egymillió példányban eladott
bestsellere ellen
A Kicur Sulchán Áru
védelmében
Oberlander Báruch rabbi írása

KILE

- 241 Fellobbantak a hanuka lángjai
országszerte
– képriport
261 Jogtalan és jogos zsidók
az Akadémia soraiban
A Magyar Tudományos
Akadémia első száz éve zsidó
szemmel 2. rész
Cseh Viktor írása

MISPÓHE

- 301 A Tóra mint a szakácskönyvek
forrásmunkája 3. rész
Dénes Anna írása

ÉCESZGÉBER

- 321 Nők a mentőben
Turcsányi Gabriella írása
341 Az egynapos építkezés
Dénes Anna meséje

BEMUTATKOZOTT IZRAEL ÁLLAM ÚJ MAGYARORSZÁGI NAGYKÖVETE

A nyáron leköszönt Yossef Amrani nagykövet helyére megérkezett Izrael Állam új képviselője Magyarországra. Izrael új magyarországi nagykövete, *Yacov Hadas-Handelsman* úr karrier diplomataként több országban is szolgált, a legutolsó külföldi megbízatása Németországban volt, nagykövetként – olvasható Izrael Állam budapesti Nagykövetségének hivatalos Facebook oldalán. Új posztját decemberben foglalta el, december 19-én pedig már látogatást is tett a Külügy- és Külügyminisztériumban, ahol Medveczky Iván protokollfőnökkel találkozott. Mint írják, Hadas-Handelsman nagykövet célja, hogy fenntartsa a kiváló kétoldalú kapcsolatokat, és szeretné feltárni a potenciális lehetőségeket az innováció és a kereskedelem területén. Megbízólevelét 2020 január 6-án adta át Áder János köztársasági elnök úrnak.

NEVET VÁLTOZTATOTT AZ EMIH

December 19-én csütörtökön az EMIH rendkívüli közgyűlést tartott az Óbudai Zsinagógában. Dr. Bodó Kristóf, a Hitközség jogásza ismertette a kormány és az EMIH között nemrég megkötött átfogó megállapodást, amely a kölcsönös kötelezettségvállalásokról rendelkezik és csakis a felek közös megegyezésével bontható fel vagy módosítható.

A Közgyűlés utolsó pontja az EMIH székhelyváltását (Pestről Óbudára) és névváltoztatását tartalmazó alapszabály módosításról szólt. A vezető rabbi elmondta: tekintettel arra, hogy az EMIH az elmúlt években – a szakrális hitéleten túlmutatva – egyre több területen képviseli az autentikus zsidóság értékeit, fontos, hogy ez a szervezet nevében is megjelenjen. Javaslatát, miszerint az EMIH rövid neve a „Magyar Zsidó Szövetség” névvel egészüljön ki, kisebb vita után a Közgyűlés egyszerű többséggel elfogadta.

MEGERŐSÍTIK A ZSIDÓ INTÉZMÉNYEK VÉDELME T NEW YORKBAN

Megerősítették a rendőri jelenlétet a nagyváros azon negyedeiben, amelyekben jelentős zsidó közösségek élnek – jelentette be a New York polgármestere, *Bill de Blasio*

december 27-én. Hangsúlyozta: „bárki, aki terrorizálja zsidó közösségeinket, az igazságszolgáltatással találja szemben magát”. Leszögezte továbbá: „az antiszemitizmus támadás városunk értékrendje ellen”.

A bejelentésre azt követően került sor, hogy azon a héten többször inzultáltak zsidó vallású embereket New Yorkban. A bejelentést követően azonban újabb támadás történt, egy férfi machetével támadt Monsey-ban egy hanukát ünneplő társaságra.

Andrew Cuomo New York-i kormányzó a kérelmet „gyáva tettnek” titulálta: „Hadd fogalmazzak világosan: ... zéró toleranciával viseltetünk az ilyen gyűlölet-megnyilvánulásokkal szemben. Mi, new yorkiak mindig fel fogunk állni és együttesen azt üzenjük minden megosztó, félelemkeltő embernek: nem New Yorkot képviseled, és nem úszod meg büntetés nélkül.”

NETANJAHU KISZLÉV 19-I HÁSZID FÁRBRENGENEN VETT RÉSZT KFÁR CHÁBÁDBAN

Kiszlév hónap 19-én (2019-ben december 17-én) ünnepeltük a hászidizmus újévét annak emlékére, hogy ezen a napon szabadult az első lubavicsi rebbe, Sneur Zálmán rabbi az orosz

cári börtönből, ahol 53 napig tartották fogva hamis vádakkal. Mint minden évben, idén is hatalmas hászid összejövétel volt az izraeli Kfár Chábád város központi zsinagógájában, ez alkalommal azonban különleges vendégek is tiszteletüket tették: Izrael Állam miniszterelnöke, *Benjamin Netanjahu* és kíséretében *Iszrael Katz* külügyminiszter, *Miri Regev* és *Gila Gamliel* miniszterek is.

A miniszterelnök beszédében felidézte a Rebbével történt első találkozását és azt a különleges hatást, melyet a Rebbe és tanítása gyakorolt rá és ami hozzásegítette ahhoz, hogy emelt fővel, a zsidó nép büszke fiaként szolgálja a zsidó népet, a zsidó országot és a zsidók Töróját.

Mit mondott (és mit nem) a Rebbe a holokausztról?

Az áldott emlékü lubavicsi Rebbe kiemelkedő szerepet játszott a holokauszt utáni zsidóság meghatározásában. De vajon mit mondott és tanított a Rebbe magáról a történelmi eseményről?

Mint nemzedékéből több millió embert, a lubavicsi Rebbét is személyesen érintette a holokauszt. Öccsét, Dov Bert agyonlőtték és tömegsírba dobták, zsidók tízezreivel együtt, akik a Dnyepropetrovszkba 1941 őszen bevonuló németek által elkövetett mészárlások sorozatának estek áldozatul. Szeretett nagymamáját és más családtagjait is megölték. A Rebbe sógornőjét, Sejnat is elveszítette. A fiatalasszony Treblinkában veszett oda férjével és örökbefogadott fiukkal együtt.

ISTEN MIÉRT TETTE LEHETŐVÉ, HOGY EZ MEGTÖRTÉNJEN?

A témáról szóló írásaiban és értekezéseiben a Rebbe minden, a holokausztra vonatkozó teológiai magyarázatot elutasított. Mi lehet nagyobb önteltség és szívtelenség annál – kérdezte nem egyszer a Rebbe –, mint hogy „okot” keresünk ártatlan férfiak, nők és gyermekek millióinak megkínzására és halálára? Feltételezhetjük-e, hogy adható olyan magyarázat ilyen hatalmas mértékű borzalomra, mely elég kicsi ahhoz, hogy beférjen az emberi értelem véges határai közé? Csupán azt mondhatjuk, hogy vannak dolgok, melyek túlmutatnak az emberi elme véges territóriumán. Apósát ismételve a Rebbe többször elmondta: Nem az én dolgom, hogy igazoljam az Örökkévalót ebben a kérdésben. Csak maga Isten tud választ adni arra a kérdésre, hogy miért tette lehetővé, hogy ez megtörténjen. És az egyetlen válasz, amit elfogadunk, jelentett ki a Rebbe, az azonnali és teljes megváltás, mely örökre elúzi a gonoszt a föld színéről, és elhozza az isteni teremtés benső jóságának és tökéletességének fényét.

A HOLOKAUSZT A HIT HATÁROZOTT CÁFOLATA?

Azoknak, akik szerint a holokauszt Isten létezésének és az isteni gondviselés cáfolata, a Rebbe így felelt: Éppen ellenkezőleg: a holokauszt minden, az emberen alapuló erkölcsiségben való hit határozott cáfolata. A háború előtti Európában a német nemzet testesítette meg a kultúrát, a tudományos haladást és a filozófiai erkölcsöt. És pontosan ugyanez a nép volt az, mely elkövette az emberiség legborzalmasabb bűntetteit! Ha másra nem is, a holokauszt arra megtanított, hogy az erkölcsös és civilizált lét csakis úgy lehetséges, ha hiszünk az isteni felsőbbrendűségben és elfogadjuk azt.

A Rebbe azt is mondta: Dühünk és kétségeink Istennel szemben mindazzal kapcsolatban, ami történt

– ez önmagában erőteljes kinyilvánítása annak, hogy hiszünk Benne és az Ő jóságában. Mert ha nem lenne bennünk végső soron ez a hit, akkor miért lennénk dühösekké? A sors kiszámíthatatlansága miatt? A világegyetemet alkotó részecskék véletlenszerű elrendeződése miatt? Azért, mert hiszünk Istenben, azért, mert meg vagyunk győződve arról, hogy van jó és van rossz, és hogy a jónak végül győzedelmeskednie kell és győzedelmeskedni is fog, kiáltunk fel, ahogy Mózes is tette: „Miért bántál rosszul a népemmel, Istenem?”

HA A ZSIDÓSÁGA IRÁNT ELKÖTELEZETT NEMZEDÉKET NEVELÜNK FEL, AKKOR GYŐZÜNK

A legfontosabb dolog a holokauszttal kapcsolatban a Rebbe számára nem az volt, hogy miként érthetjük meg, vagy miért nem tudjuk megérteni azt, ami történt, de még csak nem is az, hogy hogyan emlékezünk az áldozatokra, hanem az, hogy mit teszünk vele kapcsolatban. Ha hagyjuk, hogy a fájdalom és kétségbeesés eltántorítson attól, hogy zsidók olyan új nemzedékét neveljük fel, akik elkötelezettek zsidóságuk iránt, akkor ne adj Isten – megvalósul Hitler „végső megoldása”. Ha azonban újjáépítünk és a zsidóságra büszke, illetve a zsidósága iránt elkötelezett nemzedéket nevelünk fel, akkor győzünk.

M. Schwartz

Tévét hónap 10. napja a zsidó történelem egyik legtragikusabb napja. A teremtés 3336. évében (i. e. 425) tévét 10-én Nebukadnecár babilóniai uralkodó ostrom alá vonta Jeruzsálemet. Ennek az ostromnak a következménye volt a város megszállása, a Szentély lerombolása, és a zsidó nép kiűzetése saját földjéről. Ezért tévét 10-e mind a mai napig böjtnap, gyásznapi és a megtérés napja. A modern időkben ezt a napot választotta ki Izrael Állam rabbinátusa a holokauszt áldozatainak általános „Kádis-napjává”, mivel közülük sokukról nem tudjuk, hogy mikor haltak mártírhálált. (A zsidó törvények szerint, ha nem ismerjük egy személy halálának napját, ki kell választani egy megfelelő napot, melyen elmondják az érdemében a Kádis imát.) A Rebbe egyszer egy tévét 10-i beszédének jelentős részében a holokausztról beszélt, és az e cikkben idézett gondolatok közül több is elhangzott akkor.

(forrás: chabad.org)

FIATALÚR, JAJ DE JÓ, HOGY ITT VAN!

BÁLINT GAZDA A FÖLDRŐL ÉS AZ ÚJRAKEZDÉSEKRŐL

101. életévébe lépett Bálint György, akit a legtöbben Bálint gazdaként ismernek. A ma is aktív kertészmérnök könyvet ír, és saját maga válaszolja meg a Facebook-oldalára érkező, a kertgondozással, növényápolással kapcsolatos szakmai kérdéseket. Tu bisvát, a fák újévének közeledtével beszélgettünk az újrakezdésekről, az agrártudományról és az örök szerelemről.

ÓNODY-MOLNÁR DÓRA INTERJÚJA

ÓNODY TAMÁS FOTÓI

– Tavaly töltötte be századik életévét. Volt olyan újságíró, aki nem kérdezte meg ebből az alkalomból, hogy mi a hosszú élet titka?

– Nem nagyon. Arra a következtetésre jutottam, hogy nem mindegy, fiatalon mit kap az ember. Én békés, jómódú, kulturált családból származom, és így sok mindent össze tudtam szedni. Apám földbirtokos volt. Én legkisebb gyerekként későn születtem, két, nálam sokkal idősebb nővérem volt. Apámnak az volt minden vágya, hogy legyen egy fia, aki folytatja az ő mesteriségét. Négyéves koromtól kezdve magával vitt, tanított. Az egyetemre kerülve már képzett gazdának éreztem magam. Életem első 18 éve annyi tőkét halmozott föl bennem, ami utóbb átsegített mindenben.

– Sok interjút olvasva feltűnt, hogy mintha édesanyja lett volna az, aki jiddise mámeként összetartotta a családot.

– Édesanyám nagyon szép zsidó aszszony volt. Apámtól a természet szeretetét és a gazdálkodás fortélyait kaptam, anyámtól pedig a humanista élet-szemléletemet. Anyám nem csak a család anyja volt, hanem egész falué. Akárki fordult hozzá, segített. Szereték és bíztak Rózsi néniében az emberek. A nőknek nagy szerepük volt az egyéniségem kialakulásában. Én kisgyerek voltam, a nővéreim pedig már eladó lányok, és ők aztán minden „gonoszságra” megtanítottak. Volt egy pótanyám is, Mariska néni, a házvezetőnk, aki 35 évet töltött a családuknál. Még a háború után is visszajött hozzám, akkor, amikor a szüleim már nem éltek.

NÉVJEGY

BÁLINT GYÖRGY

- SZÜLETETT: 1919
- FOGLALKOZÁSA: kertészmérnök
- CSALÁD: házaspár

– Gyerekként mennyire volt fontos a családban a vallás? Számítottak a zsidó gyökerek?

– Nemigen tartottuk a zsidó vallást. A harmincas évek végén, negyvenes évek elején nagy divat volt, hogy magyarosították a neveket, illetve áttértek a keresztény vallásra. Az én környezetemben is. Meg is kérdeztem apámtól, hogy mi miért nem magyarosítunk és váltunk vallást. Azt mondta, majd akkor fiam, ha a zsidókat nem üldözik. Igen, az egyszerű szavak mögött bonyolult és nagyon is valódi tények vannak. Apámnak helye volt a falusi katolikus templomban, mert egyszer leégett, és ő finanszírozta az újjáépítését. Gyöngyösön kivételesen sok zsidó család volt, de sokan elhagyták a vallást. Egyébként apám mindig harcban állt a helyi zsidó hitközséggel is, mert egy óriási templomot akartak építeni, s meg is tették, a családok összeadták rá a pénzt. Apám ennek ellene volt, szerinte nem kellett volna ennyire ragyogó templomot építeni. Igaza volt szegénynek. A háború után az épületet évtizedekig nem használták semmire, aztán raktár lett. Most, azt hiszem, műemlékké nyilvánították. A sakkozó Polgár lányok édesapja, Polgár László szintén Gyöngyösről származik, s Polgár Judit néhány éve megkeresett, hogy kapcsolódjak be, mert 25 év után újjáalakult a gyöngyösi Status Quo Ante izraelita hitközség. De én nem szeretnék ebbe belefolyni. A zsinagógából akartak múzeumot csinálni. Én a saját személyiségemben sokkal fontosabbnak éreztem a magyarságot, mint a zsidóságot. Kitartottam emellett akkor is, amikor ebből hátrányom is származott. Az elmúlt években megkerestek egy másik zsidó szervezettől is annak kapcsán, hogy izraeli kezdeményezésből fákat ültetnének a Szent István parkban. Megkértek, hogy az első fát én ültessem. Nem éreztem, hogy erre lelkileg fel lennék hatalmazva, de azt mondták, nem baj. Így végül megcsináltam.

– Hogy vonták be gyerekként a birtok körüli munkákba?

– A miénk úgynevezett középbirtok volt. De nagyon belterjesen művelt.

Apám, akkori szokás szerint, nem Gyöngyösön végezte a középiskolát, hanem a pozsonyi német gimnáziumban érettségizett. Sok német barátja volt, akikkel tartotta később is a kapcsolatot, amikor ennek még nem volt semmi akadálya. Német módszereket alkalmazott a gazdaságban is. Többek között így építette a majort is. A gazdaság abban különbözött a környék földbirtokaitól, hogy teljesen be volt hálózva mezei kisvasúttal. Ez Magyarországon szokatlan volt, és más logisztikai követelményekkel járt. Sokkal kevesebb lóra volt szükség, sokkal könnyebb volt a szállítás. A két fő termény a búza és a szőlő, illetve a bor volt. A nagy gazdasági válság idején, ami 1928-ban kezdődött és sokkal veszélyesebb volt, mint amit nemrégiben átélünk, éppen ezt a két terményt elég nehéz volt eladni. Csak annyi búzát lehetett értékesíteni, amennyit meghatározott egy bizottság. A többit eozinozták. Az eozin egy festékanyag, amellyel takarmányozásra alkalmassá tették a búzát, de ezután emberi fogyasztásra már nem lehetett használni. Ez óriási veszteség volt. Apám ezért arra gondolt, hogy elkezd kertészkedni. Először telepített hát egy spárgaültetvényt. A spárga akkoriban ismeretlen volt Magyarországon.

– Ezt az ötletet is a német olvasmányélményeiből vette?

– Persze, hiszen állandóan jártak hozzánk a német szaklapok. Jó döntés volt, a másfél hektáros ültetvény nagyon jól ment.

– Nem okozott problémát e vállalkozói, nagypolgári szemlélet azon a Magyarországon, ahol a feudális viszonyok, a feudális birtokrendszer volt a jellemző?

– Hát igen. Bár apámnak tényleg nagyon sok barátja volt, sok ellenséget is szerzett. Egyszer megkísérelte a nyolcórás munkaidő bevezetését a gazdaságunkban. Erre behívatta a főszolgabíró, és megfenyegette, hogy bíróság elé állíttatja. Visszatérve: igen, a spárga volt az első, amit a kertészetben elkezdett termelni.

Aztán ráállt a vetőmagtermelésre, és nagyon jó külföldi forgalmazó cégekkel állt kapcsolatban. Kettő közülük most is működik: a német F. C. Heinemann és a francia Vilmorin. Ez utóbbinak különösen sok olyan vetőmagja volt, amelyeket növénynyé fejlődve salátának használtak Franciaországban. Apám területe jó, meleg, a Mátra északi szeleitől védett volt, ezért a kései magvak is jól beértek, például a porcsin, amit 10-15 hektáron termelt.

– Bejött üzletileg?

– Nagyon bejött. Jó üzleti kapcsolatai voltak. Egyszer elmondta ezt Illyés Gyulának is, aki frankomán ember volt, és többször gyűjtöttük együtt Tihanyban a gyermekláncfű levelét, ami Franciaországban, főleg Párizs környékén, kedvelt salátaféle. Illyés ezt mindig maga készítette el, nem bízta az asszonyra. Sok egyéb magot is termelt, de a portuláka, vagyis a porcsin volt a legfontosabb, mert az tényleg jelentős szakismerttet követelt.

– Ezt a virágzást rombolta szét a munkaszolgálat, majd a gunskircheni megsemmisítő táborba hurcolták.

– A gazdaságunkat kétszer vették el tőlem. Először elvették a nyilasok. Amikor visszajöttem, akkor az 1945. évi első törvény szerint visszakaptam volna száz hektárt, de csak 65-öt kaptam. Elkezdtem gazdálkodni rajta. Mezítlábás emberként, mert nem maradt semmim. Három évig gazdálkodtam. 1948-ban aztán jött egy háromfős csapat a megyei pártbizottságtól. Hoztak egy papírt, hogy „a gazdaságot minden felszerelésével, épületeivel együtt államosítottuk, minden ellenszolgáltatás nélkül”. A minden ellenszolgáltatás nélkül rész alá volt húzva.

– A tábor felszabadítását követően egy szanatóriumban gyógyult, ahol egy amerikai magyar tiszt, Kovács százados felajánlotta a segítségét, hogy Amerikába mehessen. A százados azt mondogatta önnek, hogy ne menjek haza, mert nem fog senkit

otthon találni. Fizette volna a hájójegyet is Amerikába, és közölte, hogy Iowa államban munkával várják.

– Pontosan így volt. De azt választottam, hogy haza akarok menni. Buta, elfogult gondolat volt, hiszen tényleg nem találtam itthon senkit. De ha még egyszer ilyen helyzetbe kerülnék, akkor is ezt csinálnám.

– És amikor kommunisták is földönfutóvá tették, nem gondolt arra, hogy mégis el kellene menni innen?

– Nem, mert én ezen a kultúrán nevelkedtem fel, ezen a nyelven tudom kifejezni magam és ezt a földet szeretem. Ezt ismerem jól. A nagyon irracionális természetét. Ez egy örök szerelem.

– Irracionális természet?

– Nincs még egy olyan, általam ismert nagyobb földegység, mint a Kárpát-medence, ahol annyiféle talajminőség volna, mint nálunk. A szikes talajoktól a mocsári talajokon át a futóhomokig bezárólag. Ez a nagy változatosság az én gondolkodásom szerint semmi mással nem hasonlítható össze, mint a magyar nép sokszínűségével. Ez engem mindig nagyon érdekelt. A földdel való foglalkozás, a föld értékeinek a megismerése mindig gyenge pontja volt a magyar gazdának, nem beszélve a városi emberekről, akik nem is tudják, mi a különbség a homokos vályog vagy a kötött agyagtalaj között. Amikor én egyetemre jártam, még az oktatásban is harmadrangú kérdés volt a termőföld minőségének kérdése.

– Visszakanyarodva az ötvenes évekre: amikor másodszor is elvették öntől a gazdaságot, miből merített erőt, hogy megint újrakezdje?

– Abban az időben nem én voltam az egyetlen, akitől elvették az üzletét, a gyárát, a gazdaságát. Úgy éreztük, ilyen az élet, most ezt kell elviselni. Sokan, zsidó családok is, úgy látták ezt megoldhatónak, hogy a fiatalok elmentek Izraelbe, Nyugat-Európába vagy Amerikába. Kevesen marad-

tak itt olyanok, akiknek egyébként anyagi lehetőségük is volt arra, hogy változtassanak. De engem itt tartott a föld. Abban a faluban, ahol apám gazdasága volt, ahol én a gyerekkorom legszebb és legboldogabb napjait éltem, mindig szívesen fogadtak. Véglegesen 1948 novemberében mentem el onnan. De a rá következő tavasszal már felhívtak, hogy mit hová vessenek, mire számítsanak. Azóta is kapcsolatban vagyok a faluval, díszpolgára is lettem. Az első Fidesz-kormány idején minden falu kapott országzászlót. Halmajugrán, a falumban, ezt Dávid Ibolya adta át. Engem is meghívtak. Jöttünk ki a templomból, és a lépcsőn kétoldalt álltak az emberek. Egy fekete kendős asszony kiugrott a sorból, és lelkendezett, „fiatalúr, jaj de jó, hogy itt van!”. Én akkor hetvenvalahány éves voltam, de fiatalemberként emlékezett rám. Dávid Ibolyának elkekedett a szeme, kérdezte, hogy van ez. Elmondtam, hogy én itt voltam gazda.

- Amikor elhagyta a szülőfalut, mi-be tudott kapaszkodni?

- Számos barátom, jó ismerősöm volt, akik jó pozíciókba kerültek. Köztük sok zsidó fiú és lány. Ők megpróbálták segíteni rajtam, eldugták ide-oda. Először a Földművelésügyi Minisztériumban voltam néhány hónapig. Onnan egy revízió után kidobtak. Aztán egy agrárgazdasági kutatóintézetbe kerültem, amelynek az előző miniszterelnök, Dinnyés Lajos volt a főigazgatója. Onnan is kirúgtak. Aztán megalakult a Kertészeti Kutatóintézet, ahová ugyancsak felvettek, és onnan is kirúgtak. Egy ideig az Akadémiának dolgoztam, mert külföldi agrárfolyóiratokat ismerttettem. De nemigen ment ez a dolog. Gondoltam hát egy merészet, és azt mondtam: elmegyek kerteket ápolni. Először Kiszepstre mentem, amely akkor még teljesen másképp nézett ki, a nagy panelvárosrészek helyén kis, vidéki jellegű házak voltak, nagy telkekkel. Ekkoriban a férfiak egy jelentős része hiányzott, mert vagy hadifoglyok voltak vagy elesetek. Jártam egy családnál, kér-

deztem őket, nem kell-e a kertgondozásban segíteni, ásni, metszeni. Dehogynem, mondták. Egyre-másra lettek ilyen megbízásaim. Ebből meggazdagodni nem lehetett, de szerényen el tudtam tartani albrétben a családomat.

- Ezek szerint a minisztériumi szoba nem az ön világa?

- Hát nem. De nézze csak, itt egy könyv, ebből dolgozni szeretnék. Ezt a könyvet, amelyet 15 évesen nyomott az apám a kezembe, később egy méhésznek adta, ő hozta vissza nekem. '41-ben jelent meg. Maurice Maeterlinck belga Nobel-díjas író, költő írta a méhek életéről. Most van egy könyv megbízásom, ebből néhány mondatot szeretnék beleírni a méhekről, azért forgatom újra.

- A kertet ismerő mérnökként, miként látja az ember és természet viszonyát?

- Az utóbbi időben sokat foglalkozom a globális felmelegedéssel és a környezetváltozás kérdéseivel. Sok feladatuk van az agrárszakembereknek ezen a területen. A nagy változás jól érzékelhető a természet közeli tevékenységekben, a vízügyben, az erdészetben, a mezőgazdaságban, a kertészetben. Csak egy példát mondok: húsz év alatt egy fokot emelkedett az éves átlaghőmérséklet Magyarországon, de már ennyi is elég volt ahhoz, hogy a füge, amit gyerekkoromban Marokkóból, Líbiából hoztak be karácsony tájékán, most jól érezze itt magát. És nem csak a mi kertünkben, hanem a környékünkön szinte minden kertben van egy-két fügebokor. Ez az egy fok tette lehetővé azt is, hogy a parlagfű, amely melegigényes gyomnövény, úgy elterjedjen, hogy alig lehet ellene védekezni.

- Tud ehhez a változáshoz alkalmazkodni az ember?

- Sokat kell beszélni róla. Nagy változások lesznek, és ezekre fel kell készülni. De el vagyunk késve. Mi Magyarországon mindenről azt hisszük, hogy hozzánk nem gyűrűzik be. De ez nem igaz. Minden begyűrűzik.

- Nem merült fel a szocializmus összeomlását követően, hogy újra gazdálkodni kezdjen?

- Az életemben sok hullámváz volt, de mindig hűségese maradtam ahhoz, hogy a föld megműveléséből agrártudományt kell csinálni, ezzel foglalkoztam. Hosszú ideig tanítottam is. A kárpótláskor visszakaptam kilenc hektárt. Bérbe adtam egy általam régóta ismert embernek. De a mezőgazdaság ma nem jól működik. A biodiverzitás megtagadása, ami most már negyven éve tart, lehetetlen állapot. A mezőgazdasági területek 75 százalékán termelünk négyféle növényt. Négyfélét! Az apám gazdaságában legalább 15féle növényt termeltek, egy kis paraszti gazdaságban pedig 7-8 félért. Mert volt a szőlők között egy-két kajszibarackfa, mert volt tehén, ló, baromfit is tartottak. Több lábon álltak. És most mi van? Kukorica, búza, napraforgó és repce. Bűn, hogy a jó termőföldröket csak erre használjuk. Magyarországnak nagyon kevés természeti kincse van, nincs tengerünk, magas hegyeink, nincsenek olajkútjaink, termőföldünk van, s ezt a földet nem kizsarolni, hanem megbecsülni kellene és jobbá tenni.

- A zsidó vallásban van egy szabály, az, hogy Izraelben hétévenként nem szabad megművelni a földet. A kertészmérnök mit gondol erről?

- Pusztán szakmai szempontból már nincs szükség pihentetésre. A trágya lehetővé teszi a föld termőképességének fenntartását. A bibliai szabályoknak azonban filozófiai jelentőségük van. Hiszen porból lettünk, és azzá leszünk.

SORSOK HÁZA

TÖRTÉNETEK A PUSZTÍTÁS KOREOGRÁFIÁJÁRÓL

A Sorsok Háza múzeum kiállítási anyagának részeként Surányi András filmrendező holokausztúlélőkkel készít interjúkat. A munka nagy érzékenységet, empátiát igényel, ugyanakkor az újra meg újra meghallgatott tragédiák nagyon megterhelőek a készítők számára is. SURÁNYI ANDRÁS ÍRÁSA

AZ EMLÉKEZÉS MOZAIKJAI

Hónapok óta beszélgetek – a születő Sorsok Háza munkatársaként – holokausztúlélőkkel, az embertelenség korának szemtanúival. Amint korábban is, évtizedek óta, munkáim során filmekbe fogalmaztam saját személyes hiányomat, elvesztett, meg nem ismerhető családtagok emlékét.

Most ismét megadatott nekem – hál' Istennek –, hogy az emlékezés ezerféle mozaikjából keressem meg a megtalálhatatlant, az elmondhatatlant. A sokféle emlékképben értelmezem magam és – reményeim szerint mások számára is – az örök gyász szívemben hordott üszkösödő sebeit. Megfogalmazom magam és gyermekeim számára is, mit jelent zsidóságom. Csodálatos emberek, megrendítő sorsok, Istenre függesztett tekintetek tükröződésében keressem magam és mindazt, ami az életem, a hitem, sokrétegű identitásom.

Egy budai lakásban ülök. A beszűrődő napfényben kirajzolódik egy ezüst hajkoronájú asszony arca. Háta mögött a polcon szakadt szélű családi fotó, az egyetlen, ami maradt, előtte fekete kanócú gyertya, néhány nipp, könyvek. Kezét ölébe ejtve meséli történetét... keveredik sok ismerős eleme a zsidókat sújtó politikai folyamatoknak és a személyes epizódok felidézésének... Egymásra úsznak az arcok, tekintetek, a rettentés történetek, a beszédes csend pillanatai. A múlt még megörökíthető emlékezés, hiszen lassan elmennek a hiteles, sejtjeikben is a holokauszt tragédiáját őrző emlékezők. Ülök és hallgatom ezeket a gyönyörű embe-
reket, és közben saját családom tragédiáját is megélem. Tanúságtétel ez az interjútor – az egyéni és kollektív emlékezetnek ez az eleven emlékműve, amelyet még hosszú ideig fogunk készíteni – az emberiség egyik legmegrázóbb tragédiájáról.

SÍREMLÉK – SZAVAKBÓL

Eddig mintegy 120 órányi anyagot archiváltunk, 65-70 emlékezővel. Folyamatosan dolgozunk – Köves Slomóval és munkatársaival: folyamatosan éljük meg a holokauszt fájdalmát, a másod-harmad generációra nehezedő felelősségét annak, hogy el kell mondanunk, meg kell osztanunk az embertelenségnek ezt a soha nem gyógyuló fájdalmát, gyermekeinkkel és mindazokkal, akik hisznek az emberi méltóságban.

A fájdalom nem megosztható, de az együttérzés, az átélt sorsok tanulsága mégis meghatározó érvényű az új generációk számára.

Tudom, a holokauszt legigazibb fájdalmáról csak azok tudnának beszélni, akiknek nem adatott meg, hogy beszéljenek. A túlélők emlékezése azonban örök mementő, örök figyelmeztetés kell legyen számunkra. Szavakból, gesztusokból épített sír és emlékmű a temetetlen halottakért és értünk, akik e pusztító korszak után

születtünk. A holokauszt nem csupán zsidó tragédia, hanem maga az egyetemes kultúra, az európai és magyar történelem gyógyíthatatlan sebe.

Talán nem halálos... erről győz meg a megszólaltatottak embersége, gyűlölet nélküli emlékezése, méltósága.

Ezeknek az interjúknak talán ez a legnagyobb tanulsága.

Azokkal készülnek az ún. interjúk, akik az embertelen történesek leghitelesebb krónikásai. Csendjeikkel, elhallgatásaikkal, egy rebbenő tekintettel, sóhajjal és befelé nyelt könnyekkel. És a könny-pára mögött fel-felcsillanó, életigenlő mosollyal.

A szubjektív emlékezet mindent hitelesítő pillanatai ezek a strukturált narratívákkal, történelmi eseménysorok rideg, és az emberi létezés lényegét oly kevésbé érzékeltető tárgyszerűségével szemben.

Minden pillanat arra döbbsen rá, hogy a megélt élmény, a megoszthatatlan fájdalom a temetetlen holtak gyásza írja le a leghívebben az elmondhatatlan borzalmat, amit ezek az emberek átéltek. Csendjeikből, mondattöredékeikből, távoli múltba fúródó szemükben rajzolódik ki az én identitásom is. Mindaz, amit nem kérdezhettem meg saját nagyszüleimtől, amit anyám lehuny szemhéja elrejtett előlem, amit apám dühödt, hallgatásba burkolódzó elutasítása elzárt kérdéseim elől.

Minden találkozás, minden szemembe fúródó tekintet a kimondhatatlan fájdalom kollektív emlékeztének egy-egy mozaikja.

Ez az igazi felelőssége az interjúknak és ez az igazi küldetése az új múzeumnak!

PÁRHUZAMOS TÖRTÉNETEK

Természetesen sok analógiás történetet hallottunk/rögzítettünk, hiszen a pusztítás koreográfiája pontosan megtervezett módon történt.

Az emberi sorsok, a kiszolgáltatottság-kifosztottság élménye azonban személyenként változó. A történetek külön-külön egy-egy emberi univerzumról, annak pusztulásáról szólnak. Akár egy egykori családi

otthon kifosztása, akár a deportáló vonatra felcsempészett utolsó befőttről szól a történet, mindig tetten érhető a mikrokozmoszban megsemmisülő makrokozmosz teljes tragédiája. El lehet-e mondani az utolsó otthon töltött este pillanatait, a be nem csomagolt hajás babától történő könnyes-maszatos búcsúzást, a gettó egymáshoz taszított sorsait, a vonat ablaktalan semmibe száguldásának irtózatát, az emberekre uszított kutyákat, a lehajtott fejű sonderkommandosok gyűlöletét, a szürke arcú haftlingeket... a szét-és elszakíttatás égbekiáltó végzetét...az égre jeltelen sírokat szűrítő füstfelhőt...?

Nagyon sok emberrel beszélünk már eddig is. Csendben, halkán, alázatosan. Önsajnálát nélküli alázattal. Lenyűgözve emberi tartásuktól.

Az Olajág otthonok intim magányában, a külön-külön garzonokban megőrzött emléktárgyak, fotók, az otthon emlékei között felidézett múlt különösképpen jelezte a magányt. Egy-egy lakásban megélhetük vendéglátónk különös bizalmát, szeretetét. A gondosan előkészített teasütemény, a gyengéden szervírozott kávé nem csak nekünk szólt. Kicsit az emlékezés rítusának ünnepléességét hangsúlyozta.. Mődünk volt forgatni Izraelben néhány túlélővel, akik az átélt borzalmak után menekültek Erebe, befogadást, otthont remélve. Ki-ki másként élte meg viszonyát ahhoz a fogalomhoz, amit hazának nevezünk, azt, ami legbensőbb személyes hite. Senkiben nem éreztem sem a gyűlölet, sem a bosszúvágy pusztító indulatát. Láttam a polcokon az egykori család-fotókat. És érzékelhettem mindközben a hiányokat is. Megrendítő az interjúkban a múlt és jelen egymásba játszásnak folyamata. Ahogy a valóság átlényegül az emlékezés képkockáival, egy új meta-valóságot teremtve. Ebben értelmezhető a megélt múlt és a mindennapok valósága. Ez a megrendítő folyamata az interjúkban tetten érhető lelkierőnek, ahogy a halottainkkal együtt élünk, amiként bennünk van az elveszítettek létezése is. Én ülök a

kamera mellett, de már nem csak nekem szólnak a mondatok. Mindenkinnek és senkinek. A felidézés aktuális, egyúttal a megidézése is. Sajátos időutazás – a kamera objektívjébe belekopírozódik a felidézett arca, a mondatok már neki is szólnak. A kamera jelenléte megteremti az emlékezés és – talán – a szimbolikus – temetés/gyász spirituális pillanatát is. Ez nagyon fontos, mondhatnám meghatározó jelentőségű, amely interjúalanyaink szívét-lelkét megnyitja. A rögzített emlékezés a hiányzó síremléke maga. Archívumunk legfontosabb lelki-szellemi felelőssége ez, amely az új múzeumi keretben végre megszülethet.

Azt gondolom, ezért fontosak ezek az interjúk, ezért van jelentősége az anyagoknak a nem közvetlenül érintettek számára is.

Nézem a kezeket, a ráncos, botba vagy épp a semmibe kapaszkodó tehetetlen gesztusokat, semmibe révedő tekinteteket, melyek a múltba zuhant arcokat keresik.

ADD HÍRÜL FIADNAK

A csend és a nehezen formálódó szavak töredékesen, de rekonstruálják az egykori családot, szülőket, szerelmeket, gyermekeket, a mindörökké elveszített saját-világot.

Közös szándékunk a múzeum megálmodóival, hogy az oral-history teremtse emlékművet, sírkövet, mert temetetlen nem maradhatnak holtjaink.

Azt gondolom, hogy minden megszólaló, mindenki, aki megtisztelt bennünket bizalmával, ezt gondolja, amikor a kamera elé ül. Ezért tárják fel lelkük rejtett zugait, érzékeltetik a megoszthatatlan fájdalom töredezett emlék-cserepeit, azt, amiről eddig talán nem is beszéltek senkinek.

Az „add hírül fiaidnak” örök parancsa ez.

Tudnunk kell a múltunkat, és meg kell osztanunk jelenünk társainkkal, hogy lehessen jövőnk. Én a hitet, a méltóságot tanulom ezektől az emberektől, azt, ami megteremtett, és ami meg is tart talán. Engem és, reményeim szerint, az enyéimet is.

HOGYAN ÉLNEK TÚL A TÚLÉLŐK?

A zsidó államnak komoly feladatot jelent az ott élő holokausztúlélők anyagi, mentális és egészségügyi ellátása. Számos kritika éri ezzel kapcsolatban az állami szervezeteket, ugyanakkor rengeteg hasznos és szívmelengető kezdeményezéssel is találkozhatunk. NAFTALI DEUTSCH ÍRÁSA

HOLOKAUSZTÚLÉLŐK A ZSIDÓ ÁLLAMBAN

Napjainkban Izraelben él a legtöbb holokausztúlélő. Legnagyobb részük a felszabadulást követő években érkezett az országba – az államalapítás előtt gyakran ciprusi kitérővel, ahol a brit hadsereg tartott fent táborokat a letartóztatott illegális bevándorlók számára –, de sokan települtek át az 1956-os magyar forradalom és az 1968-as lengyel zsidóüldözés idején is, illetve a Szovjetunió felbomlását követő, nagy alijahullámmal.

Közvetlenül a háború után elsősorban Ausztriából és Németországból érkeztek bevándorlók, a legtöbben pedig – köztük a magyarországi túlélők zöme is – az izraeli függetlenség 1948-as kikiáltása és 1951 között jöttek. Az arab országokból valamivel később, az ötvenes-hatvanas évek során települtek át, amikor helyzetük már tarthatatlanná vált az üldöztetések miatt.

Az izraeli holokausztúlélők száma évről évre csökken. Jelenleg mintegy 200 000 ember tartozik e csoportba, de öt-hat év múlva feltehetően már csak százezren lesznek, s átlagéletkoruk addigra meghaladja a 85 évet. 2030-ra már csak 50 000 túlélőt jósolnak, akik mind 90 év felettiek lesznek.

Az izraeli holokausztúlélők 65%-a Európában született. Közülük 36% érkezett a volt Szovjetunió területéről, 12% Romániából és 6% Lengyelországból. Talán meglepően hangzik, de a túlélők fennmaradó 35%-a Észak-Afrikából (elsősorban a francia Vichy-kormány által irányított Marokkóból és Algériából) és Irakból érkezett a zsidó államba, ahol a ma palesztin nemzeti hősként tisztelt egykori jeruzsálemi főmufti, Hádzs Ámin Huszeini és a náciarárt

iraki kormányfő, Rásid Ali uszítása nyomán véres pogromokat rendeztek Bagdadban.

IZRAELI HOLOKAUSZTÚLÉLŐK KÖZPONTI SZERVEZETE

A korábbi évtizedekben sok kritika érte az izraeli kormányt azzal kapcsolatban, hogy nem biztosítja megfelelően a túlélőket megillető jogokat, illetve igazságtalan a támogatások elosztása. 2010-ben az állami Holokausztúlélők Jogainak Hatósága, mely az 1939 és 1945 között náci megszállás alatt lévő országokból érkezett, illetve a náci zsidóüldözés elől elmenekült polgárokért felelős, egy ernyőszervezetet, az 55 különböző, túlélőket képviselő Izraeli Holokausztúlélők Központi Szervezetét ruházta fel az érdekképviselet ellátásával. A szervezet számos területen fejt ki tevékenységét: az egyenlőtlenül elosztott juttatások kompenzálástól a holokauszt emlékének megőrzésén át a túlélők és családjaik otthoni segítségéig.

SEGÍTSÉG A BÜROKRÁCIÁBAN

A jogvédő szervezet működésére igen nagy igény mutatkozik, mert a felmérések szerint az izraeli holokausztúlélők egynegyede, tehát mintegy ötvenezer ember a szegénységi küszöb alatt él. Az ő életkörülményeik javításáért hívta életre Aviva Silberman ügyvéd az Aviv alapítványt, mely díjmentesen segíti az idős embereket, hogy a bürokratikuss akadályokat leküzdve segítséget kaphassanak. Ez különösen fontos a volt Szovjetunió országaiból érkezett bevándorlók számára, akik eleve kedvezőtlen anyagi körülmények közül érkeztek, egészségügyi állapotuk jellemzően rosszabb, mint izraeli kortársaiké és előrehaladott koruk miatt sokuk számára nehézséget

okozott a beilleszkedés és a héber nyelv elsajátítása. Ezenfelül a német kárpótláshoz szükséges formanyomtatványokat németül vagy angolul kell kitölteni, ami további rétegek számára teszi nehézkesé vagy lehetetlenné az igénylést.

A 12 éve működő szervezet eddig több mint 400 millió sékelyi (33,8 milliárd Ft) olyan támogatást harcolt ki a túlélők számára, melytől e segítség nélkül nagy valószínűséggel elestek volna.

„Több ezer olyan embert értünk el, akik nem voltak tisztában a nekik járó, a Pénzügyminisztériumtól, Németországtól és különböző szervezetektől igényelhető juttatások mibenlétével. Az ügyfeleink 50%-a korábban egyáltalán nem részesült semmilyen támogatásban” – mondta Silberman.

A TÚLÉLŐK HÁTRÁNYOS HELYZETE

„A túlélők körében tapasztalható szegénység egyik oka, hogy sokuk nem volt képes szakmát tanulni vagy a traumák miatt kialakult pszichológiai problémáik miatt kerültek hátrányba a munkaerőpiacon” – tette hozzá Silberman.

További gondot jelent a kárpótlási összegek igazságtalan elosztása. Azok a túlélők, akik 1953 után érkeztek Izraelbe, elestek a Németország által folyósított pénztől, mert a két ország közötti kárpótlási megállapodást 1952-ben írtak alá, és az izraeli kormány döntése alapján csak azok jogosultak rá, akik a kifizetések megkezdése, tehát 1953 előtt vándoroltak be.

„Olyan eset is előfordult, hogy egy testvérpár egyik tagja 1953 előtt, másik tagja pedig 1953 után alijázott. Ugyanabba a gettóba zárták őket, ugyanabban a koncentrációs táborban szenvedtek, mégis csak egyikük jogosult a támogatásra” – mondta az ügyvéd.

További probléma, hogy a túlélőknek járó állami támogatás alacsony, mindössze 4000 sékel (338 000 Ft) évente, ami a havi minimálbér mindössze 75%-át tesz ki. Az Aviv ezen is változtatni szeretne.

NÉMETORSZÁGNAK IS RÉSZT KÉNE VÁLLALNIA

Az ügyvédnö mindezzel együtt bizakodóan tekint a jövőbe. „Húsz éve foglalkozom ezzel a témával, és az utóbbi időben jelentős javulásról számolhatok be. Éppen ezért fontos, hogy minél több túlélővel tartsuk a kapcsolatot, mert a változó törvények miatt ma olyan juttatásokra is jogosultak lehetnek, melyek korábban még nem álltak a rendelkezésükre. Fontos eredmény, hogy a közelmúltban minden túlélő számára ingyenessé vált az egészségügyi ellátás és a gyógyszer.”

Szakértők egybehangzó véleménye szerint Németországnak nagyobb részt kellene vállalnia a még életben lévő túlélők támogatásából. Amíg Izraelben számos törvényt módosítottak, hogy hatékonyabban segítsék ezeket az embereket, addig Németországban ez nem történt meg. „Még mindig nagyon sok holokausztúlélő él szegénységben. A német kormánynak több pénzt kellene fizetnie Izraelnek. Az izraeli kormány folyamatosan emeli a juttatásokat, a németek azonban nem tettek ez ügyben semmit, pedig őket terheli a felelősség a történelemért, nem Izrael” – mondta Silberman.

SEGÍTSÉG – MAGÁNÚTON

Izraelben számos olyan, többnyire magánfinanszírozású, adományokból fenntartott program működik, melyek holokausztúlélőknek nyújtanak támogatást és elfoglaltságot.

Ilyen például az alapítvány a holokauszt túlélőinek javára, melyet túlélők alapítottak 1994-ben. A program a túlélők egészségügyi, mentális és szociális szükségleteire egyaránt tartogat megoldást. Az anyagi segítségnyújtáson túl például a Virágot egy túlélőnek elnevezésű projektet is üzemeltetik, melynek keretében fiatal önkéntesek látogatnak

TÚLÉLŐK A NAGYVILÁGBAN

A túlélők száma világszinten is jelentős mértékben csökken. Míg 1997-ben Izraelben 360-380 ezer közé tették a létszámukat, addig 2011-ben 210 ezer körül volt a számuk. Ez a szám azonban vészesen csökken: nagyjából negyven túlélő hal meg naponta. Minél nagyobb mértékben csökken azonban a még életben levő túlélők száma, annál inkább nőnek a szükségleteik. Ugyanígy a volt Szovjetunióban 200 ezer körüli számról a felére csökkent a túlélők népessége, és ez az arány figyelhető meg az Egyesült Államokban (160–180 ezerről 84 ezerre), Nyugat-Európában (80–100 ezerről 51 ezerre), valamint Kelet-Európában is (50–80 ezerről 37 ezerre fogyott a létszámuk). Összességében elmondható, hogy míg 1997-ben 834 és 960 ezer közé tették az életben levő túlélők számát, addig 2011-ben már csak 504 ezerre becsülték a számukat – mondja az Ámchá nevű szervezet felmérése.

meg heti rendszerességgel egy-egy túlélőt, illetve külön látogatásokat szerveznek a különböző ünnepeket megelőző időszakban is. Beszélgetnek, sétálnak, filmet néznek, kártyáznak, vagyis kellemesen töltik az időt, miközben meghallgatják, amit az idősek el szeretnének mondani, társaságot nyújtanak nekik, és ők maguk is értékes tapasztalatokkal gazdagodnak.

Egy másik program a *Fogadj örökbe egy nagymamát* címet viseli. Az ötlet hasonló: a fiatalabb generáció önkéntesei egy-egy nagymamát vagy nagypapát fogadnak örökbe, idős, magányos túlélőt, akik számára nagyon fontos a szeretet és az odafigyelés, amit az önkéntesektől kapnak. A résztvevők rendszeresen látogatják az „örökbe fogadott” idős túlélőt, közös programokat szerveznek, és itt is, akárcsak a fenti programban, előzetes képzés és folyamatos utánkövetség segíti az önkénteseket abban, hogy minél többet tudjanak adni a túlélőknek. A rendszeresen megtartott összejövetelek pedig lehetőséget adnak az önkénteseknek arra, hogy pozitív vagy akár negatív tapasztalataikat szakértők segítségével megbeszéljék.

A *Segítség az életért* a szegénységben élő izraeli holokausztúlélők életét kívánja megkönnyíteni azáltal, hogy egészségügyi, fizikai és érzelmi támogatást nyújt a rászorulóknak. A szervezet munkatársai havonta gondosan összeállított élelmiszer-csomagot szállítanak házhoz, közös kirándulásokat, vacsorákat és ün-

nepségeket szerveznek, és a tagok rendszeresen látogatják az általuk támogatott túlélőket. Szükség esetén vésztartalék is a rendelkezésükre áll, hogy azonnali segítséget tudjanak nyújtani, például hirtelen fellépő egészségügyi szükségletek esetén. A program önkéntesei kisebb javításokat is el tudnak végezni a támogatottak otthonában, hogy biztonságos környezetet teremtsenek, és javítsák a túlélők komfortérzetét.

A legnagyobb holokausztúlélők és családjaikat (második generációs túlélők) ellátó szervezet az Ámchá, mely 18 ezer személyt ér el. A szervezetet 1987-ben alapították túlélők azzal a céllal, hogy mentális és szociális támogatást is nyújtsanak a rászorulóknak, akik sokszor nincsenek tisztában az őket megillető juttatásokkal és kedvezményekkel.

Hasonló alapokon nyugszik a 2007-ben alapított Aviv a holokausztúlélőkért. Létrehozója Aviva Silberman, aki évtizedek óta foglalkozik a túlélők jogaival, illetve azok foglalatosságával. A lehetőségek jobb kihasználása természetesen jobb életminőséget is jelent nagyon sokak számára, és a szervezet ezt a szolgáltatást ingyen kínálja a túlélőknek.

A *Márpe lechájim* elnevezésű, beteg gyermekeknek babákat készítő projekt 2018-ban arra vállalkozott, hogy holokausztúlélők egykori babáit készíti el. Az idős túlélők lerajzolták egykori babájukat, a program dolgozói pedig elkészítették nekik a rég elveszett tulajdonukat.

A photograph of an elderly man, Dr. Sasvári István, sitting in a room. He is wearing a light-colored shirt and glasses. The room is decorated with various items, including a large circular wall hanging, a framed picture, and a lamp. The background shows a doorway leading to another room with more decorations.

Aki csak repülni akart AUSCHWITZ UTÁN

55 évig honvédőként szolgálta Magyarországot. Pedig 14 éves árvaként még úgy gondolta, hogy neki már hazája sincs. Katonakarrierje során Vietnámban is volt feladata. Pár hete a honvédelmi miniszter az Aranykor Kitüntető Címe Aranyfokozatát adományozta **DR. SASVÁRI ISTVÁN** nyugalmazott ezredesnek, riportalanyunknak. *WALLENSTEIN RÓBERT RIPORTJA*

„Tempora mutantur et nos mutamur in illis - Váltak az idők, és mi is változunk bennük /velük” – ezzel a mondattal illusztrálja budai lakásában a falon elhelyezett katonai dísztárgyakhoz fűzött gondolatait Dr. Sasvári István. A 90 esztendőes úr korát meghazudtoló impulzussal tart tárlatvezetést. Megérkezésemkor az egész lakást bemutatja, mintha valami ingatlanos lennék vagy távoli rokon, aki már ezer éve nem adott jelt magáról.

„AZZAL A NYÍLVESSZÓVEL EMBERT IS ÖLTEK”

Ami azt illeti, a kedvesség azért volt némiképp meglepő, mert csak többszöri és hosszas telefonbeszélgetések után sikerült rávennem vendéglátómat arra, hogy beszéljen életéről, és azt a nyilvánosság elé is tárhassam. A latin mondást még vagy kétszer elmondja az első 10-15 percben, amikor is rögtönzött tárgyszeret vezényel az egyik kishobójában. „Azzal a nyílvezzóvel embert is öltek” – mondja az egyik darabról tárgyszerűen. A szekrény polcain lévő apró arcképek láttán azonban rögtön elérzékenyül: édesapja és édesanyja fotója mellett a szintén korán elvesztett nővére képe látható.

Amikor felesége egy szép asztalra helyezi a teát és a házi készítésű süteményt a nagyszoba közepén, előkapom a jegyzetfüzetemet, tolmamat. Verba volant, scripta manent – csillogtatom én is gimnáziumban felszedett archaikus képességeimet.

„Fiatalember, maga is szerette a gimnáziumot? Én nagyon sokat köszönhetek a váci piaristáknak! Mindig is hálás leszek nekik!” – mondja őszinte csillogással a szemeiben. Az 1945-ös tanév előtt azért történt egy s más az akkor 14 esztendőes Steiner Istvánnal. Például egy évvel korábban egy transzport Auschwitzba.

Dr. Sasvári István „Steinerként” a budapesti zsidó kórházban született 1930. március 2-án, de egy Nógrád megyei településen, Egyházasdengelen gyakran gyerekeskedett. Névmagyarosításra az ’50-es években kötelező jelleggel a honvédségnél került sor.

Édesapja egy földbirtokos intézőjeként szolgált gazdatisztként. Tizennégy éves koráig ott, az a tanyasi környezet jelentette neki akkor a világot. Az egyházasdengeli puszta és a köré létesített mezőgazdasági uradalom volt a család otthona. Bár apja szigorúan nevelte, nagy szeretettel viselte gondját fiának. Igaz ez akkor is, ha következetesen nem kivételezett vele a parasztyerekek

között. Télen-nyáron ugyanúgy gyalogosan kellett a napi 10 kilométert megtennie, mint a többieknek az általános iskola és otthona között. Édesapja lelenházban nevelkedett, megvolt minden alapja arra, hogy néha morózus legyen fiával, aki most elcsukló hangon idézi vissza a hegedülni, zongorázni tudó, nagy munkabírású, rajongásig szeretett apját. A Steiner család alapvetően asszimilált zsidó család volt. István édesanyja a Vác melletti Kosdon vendéglős lányként ismerte meg férjét, akivel kóser háztartás nélkül is hagyományörző életmódot éltek. A nagyobb ünnepekkor a sziráki járás zsinagógájában gyűltek össze a környék másik három-négy zsidó családjával.

„STEINER, MI MOST ELMEGYÜNK. MAGA VIGYÁZZON A BIRTOKRA”

Azt, hogy a környezetében nem minden „kóser”, először akkor vette észre, véletlenül, amikor felnőttek beszélgetésének fültanúja lett: „Steiner, mi most elmegyünk. Maga vigyázzon a birtokra” – mondta István apjának közvetlen főnöke, a gazdag birtokostól földet bérlő, ugyancsak zsidó ember. Nekik sok pénzük volt. Meg is úszták a gettót és a deportálást.

FOTÓ: WALLENSTEIN RÓBERT

„Apámnak egyszer csak munkaszolgálatra kellett jelentkeznie. Később a maradék családot is kiszakították a nyugalmas légkörből. A salgótarjáni gettóba kerültünk, ahol szüleim megbecsültségének köszönhetően egy szekérnyi élelmiszert juttattak el a hozzánk, így nem nélkülöztünk” – emlékszik vissza István. Meglehet, talán tudatosan próbálja felejteni az 1944-ben történeteket. Előzetesen tudtam róla, hogy nem könnyen beszél a deportálásról és az átélt meghurcoltatásról. Mint egy érthetetlen, szürreális festmény képeiként idézi meg Auschwitzot is, ahol első nap elválasztották anyjától és nővérétől. Este már tudta, hogy sosem látja édesanyját többé, mert a gázkamrába vitték. Később meglátta édesapját a szomszédos barakkban, ahonnan munkába szállították. A gyermekek mind gázkamrában végezték a munkaképtelennel együtt. A 14 éves István a „cigány barakk” mellé került. Augusztusban közöttük élte meg, ahogy rövid időn belül megsemmisítik őket. A „cigányok legalább nem hagyták magukat. Kövekkel dobálták az SS-katonákat” – idézi fel a halálba űzöttek horrorját.

„VOLT EGYSZER EGY OTTHONOM, HAZÁM...”

Mivel természetes legény volt, könnyebben tudta 17 évesnek hazudni magát a szelektálás alkalmával. Így került 10 nap után egy környékbéli fegyvergyártó üzembe, ahol több héten át dolgozott. „Mi ott alighanem sokat tettünk azért, hogy Hitler végérvényesen elveszítse a háborút” – fogalmaz, utalva arra, hogy sorozatban gyártottak selejtes alapanyagokat – szándékosan és a hozzá nemértés miatt is. Egy műhelybaleset következtében megsérült, alkalmatlanná vált a gépi munkára. Egy újabb transzport következett. Ezúttal Mauthausenbe került, ahol újabb lehetetlen helyzetet élt át: ezredmagával egy hatalmas teheruszály mélyébe terelték. Két napot töltöttek ott a Duna vizén lebegve, tökéletes tanácstalanságban. Így folytatódott a fiú sodródása. A

következő hetekben lebetegedett, szinte a végső elgyengülés állapotába került, gyakorlatilag senkire nem számíthatott már. Ekkor érkeztek meg a felszabadító amerikai katonák, közöttük egy katonaorvos. Főhősünk nem volt magánál. Arra emlékszik, hogy az orvos hosszabb ideig gyógyította, majd felajánlotta, elviszi magával Amerikába, örökbe fogadja, mert nincs gyereke. István azonban haza akart menni. Bár ezzel az epizóddal kapcsolatban Sasvári úr hangsúlyozza: „Nekem volt egyszer egy otthonom. Oda akartam visszamenni. De én már nem jöhöttem HAZA, hanem csak VISSZA Magyarországra, mert engem a hazám elüldözött”. Miután az egyházadengelegi pusztán semmit és senkit nem talált, a Vác melletti Kosdra ment, ahol lesóványodott nővérét találta. A nagyszülők háza kifosztva, a padlón kellett aludniuk. „Én munkát találtam kocsisként, a nővérem főzött, nem is tudom, miből...” – mondja. Meglátogatta sohasem látott rokona, aki Vácra költöztette, a felesége házába. Gyámja lett, közben pedig kiforgatta mindenükből. A család megmaradt vagyonát is eladta. A gyermek a váci piaristákhoz került, ahol 1948-ban sikeresen leérettségizett. Annyira hálás volt nekik, hogy amikor nehezebb idők jártak a vallásos intézményekre, így a piaristákra is, ő volt az egyetlen, aki azt mondta az osztályból, nem lesz hajlandó elmenni a Mindszenty elleni tüntetésre, mert ő a „katolikus egyháztól csak jót kapott”. Rebellis alkata nem ekkor mutatkozott meg utoljára: a következő évtizedekben több alkalommal is meggyúlt a baja a kommunista államhatalom alkalmatlan és abszurd elvtársaival. Idővel a kommunista pártból is kizárták.

HOGY LESZ VALAKI A HAZA VÉDŐJE AKKOR, AMIKOR ÚGY ÉRZI, NINCS IS HAZÁJA, MERT AZ ELÁRULTA ÖT?

Az érettségi után a 19 éves Sasvári István egyik barátjával közösen keresi fel az Országos Magyar Repülő Egyesületet. A holokauszt sokkjá-

ból ocsúdva egy dolog érdekli igazán: repülni szeretne. El, messze a valóságtól, a felhők felé vágyik. Hosszú évek telnek el, egy kibontakozó Rákosi-rendszer minden fejtelenségével, kegyetlenségével, amíg az ambiciózus fiatalember eléri célját. A magyar honvédség szovjet típusú átalakításának kellős közepén abszurd helyzetekben lépked egyre előrébb a ranglétrán. Maga is nevetve legyint a történet felidézésekor. Szentesen, majd Szolnokon kap repülő kiképzést. Alig egy év után Budapestre, a Honvéd Akadémiára kerül. Utóbbi helyen az egykori vezérezredes, 1956 egyik hőse, Király Béla volt a parancsnok. Azzal, hogy Sasvári sor-örmeisterből rövid időn belül zászlós lesz, a hadseregszervezés és benne a repülő hadosztály teljes káosza is kibontakozik. „Király egy fenomenális ember volt, aki idővel koncepció per áldozata lett, igaz, élve szabadult” – véli Sárvári, aki több alkalommal is volt kihallgatáson a parancsnok irodájában. „Voltak bizonyos kihágásaink a pesti éjszakában, de kinek nem... Király korrekt volt, és tudta, hogy a mi szándékaink, elhivatottságunk

komoly, és hogy nem árthatunk senkinek” – meséli. Idővel a Honvéd Akadémiáról Kunmadarasra, majd Kecskemétre kerül, ahol a MIG vadászpilóta-hadosztályon folytatja katonai pályafutását. 1952-53. különösen feszült légkörben zajlik: az ország hadi vezetése – a repülőegységeket külön készenlétkben tartva – látszólag készen állt arra, hogy megtámadja „láncos Tito Jugoszláviáját”. Akkor valóban úgy tűnt, éles bevetésekre kell felkészülniük. Ezekben az években több alkalommal is hitegették, hogy „most már valóban közel a lehetősége annak, hogy repülhessen”. A feszültség közepette sem tudta megfejtetni, hogy vajon miért is szolgálja az országot azok után, ami történt vele és családjával pár évvel korábban. Talán valami tudat alatti biztonságot, hovatartozás érzését élhette át bajtársai között. Pedig 1956-ban majdnem elhagyta az országot is. Emlékszik a pillanatra, ahogy ránéz az akkor alig egyéves gyermekére, mielőtt elhagyja otthonát egy hadgyakorlat miatt, és úgy dönt, ő nem megy sehová. 1956-ról különben azt gondolja, hogy „egy szép mozgalom volt egészen addig, amíg ki nem nyitották a börtönöket, és a köztörvényesek ki nem szabadultak”. Számára azokban a napokban ismét felsejlett az antiszemitizmus rémisztő jellege.

A későbbi megtorlásokat és a konszolidációt követően jogi diplomát szerez. A sereg és családjának fenntartása mellett három év alatt abszolválja a hat évnyi tananya-

got. Jogi doktor lesz, a következő évtizedek számos rendeletének és intézkedéseinek hivatalos megfogalmazója.

1954-ben az Országos Légvédelmi Parancsnoksághoz kerül. Később a harcálláspont egyik váltásparancsnoka 24 órás „szikla” elhelyezésben az ország légterének biztosítása, a Parancsnoksághoz tartozó készütségi erők vezetése és az országban „ideiglenesen” tartózkodó szovjet légvédelem irányítása volt a feladata. Ezt követően a vezérkar mozgósítási és hadkiegészítési csoportfőnökségére került kiemelt főtisztként. Ezekben az években a Budapesti Honvéd birkózó szakosztályát is segíti mint sportvezető. Folyamatosan sportol, edz, versenyeket szervez és szakosztályt menedzsel. Azokban az években sem a holokausztról, sem pedig a zsidóságról nem beszél senkivel. Ez egészen a rendszerváltásig nagyjából az egész társadalmat jellemzi. Sasvári úr katonás rendben szolgálja a néphadsereget. Bizalmas feladatok operatív kivitelezéséhez kéri tanácsait. 1974-ben felkéri egy vietnámi kiküldetésre. 11 hónapra utazik az ázsiai országba, ahol Észak- és Dél-Vietnám lakosai közötti frissen megkötött nemzetközi békeszerződés ellenőréként tevékenykedik. Nincs unalmas élete.

A közel egy éves küldetésre – amelynek részleteibe nem kívánt kitérni – ma is büszkén gondol vissza: a különleges szolgálatra, amelyre először kérték fel a Magyar Népköztársaságot a párizsi békeszerződésben meghatározottak végrehajtására.

KIÖLTÉK BELŐLEM A VALLÁSOSSÁGOT

Amikor látogatásom vége felé, annyi felemásra sikeredett, bizonyos perspektívából még így is magasröptűnek nevezhető repülés történet után próbálok inkább spirituális magasságok felé terelgetni a beszélgetést, szóba hozom a zsidóságot. „Olyan diktatórikus rendszerekben éltem, ahol kiölték belőlem a maradék zsidóságot is” – fogalmaz Sasvári.

Az idős férfi, ha csak teheti, péntek esténként útra kel budai otthonából, és legfőképpen a kórus énekei miatt látogatja a Dohány utcai körzetet. „Nincs semmilyen hivatalos kapcsolat a magyar zsidóság képviselőivel. Voltam többször is Izraelben, a magyar katonai delegáció tagjaként. Később is hircibáltak engem mindenfelé, mondván, ott az auschwitzzi tetoválás a karomon, és a magyar zsidóknak mindig is lehet közönséget szervezni Izraelben” – meséli, de diplomáciai ösztöneire hallgatva inkább arra kér, ne nevéssük azokat a zsidó közszereplőket, akiknek elfogadta a meghívásait. Sasvári társaságát pedig elég sok zsidó vezető is kereste korábban. 55 év szolgálat a hadseregben megkérdőjelezhetetlen példájává teszik őt a magyarságára (is) büszke magyar zsidóknak. Természetes, hogy mindez önmagában nagy „PR-értéket” képvisel. Az, hogy mégsem hallunk róla sokat, az elsősorban azért lehet, mert a zárkózott, büszke férfi sosem keresete a nyilvánosságot. Ennek egyik oka a holokauszt alatt átélt privát traumája, amit nem akar mindenki számára „nagydobra verni”, a másik pedig a személyes habitusa: egy szerény, tetteknek élő ember karaktere.

Városi legendák szerint évekkel ezelőtt sokat tett azért, hogy hivatalosan is megalakuljon a magyar hadsereg zsidó táborigazgatási szolgálata. Ezzel kapcsolatban sem kíván a részletekbe bocsátkozni. De arra megkér, hogy ha esetleg a Károly körút 20-as szám környékén járok valamikor, ugyan vigyem már be Köves Slomónnak azokat a fotókat, amelyek pár hónapja készültek, akkor, amikor a korábbi táborigazgató lakásában kereste fel Sasvárit. A levelet ugyanis visszahozta a postás. A fotókat, amelyen az EMIH vezető rabbija a tfilint köti fel az idős úr karjára, nekem is megmutatja.

„Emlékeztem az imára, de most volt életemben először az, hogy meg is értettem, mit jelent, ha rajtam van a tfilin” – mondja, és megint párás lesz a szeme, ahogy a szülői képe felé fordul. Nyilvánvalóan azért is, hogy ne lássam könnyeit.

Elárverezni vagy megsemmisíteni: NÁCI RELIKVIÁK KALAPÁCS ALATT

Ahogy azt az Egység előző számának hír-rovatában olvashatták, egy berlini aukciós ház Hitler személyes tárgyait, többek között a keménykalapját, cigarettatárcáját, írógépét és a Mein Kampf ezüstborítású példányát kínálta megvételre. Az aukció ellen többen tiltakoztak, Menachem Margolin rabbi, az Európai Zsidó Egyesület (EJA) vezetője ezt írta az aukciós háznak: „amit Önök tesznek, az nem illegális, de helytelen”, és az árverés leállítását kérte. Az aukciót ennek ellenére megtartották, a tíz tárgyat pedig Abdallah Chatila, libanoni születésű svájci üzletember vásárolta meg, összesen mintegy 600 ezer euróért (201 millió forint). A relikviákat Chatila egy izraeli alapítványnak adományozza. „Nem akarom, hogy ezek a tárgyak rossz kezekbe kerüljenek, és tisztességtelen szándékú emberek használják fel őket” – jelentette ki a Le Matin Dimanche című újságnak nyilatkozva. A gesztust, amit több zsidó szervezet is üdvözölt, nagyvonalúnak és nemesnek nevezte Menachem Margolin rabbi. Ugyanakkor felmerül a kérdés: mit mond a háláchá a bűnös ember vagyónáról?¹ OBERLANDER BÁRUCH RABBI ÍRÁSA

KORÁCH LÁZADÁSA ÉS AZ ÖZÖNVÍZ: MIÉRT KAPOTT A VAGYON „BÜNTETÉST”?

Olvassuk Korách lázadásának leveréséről²: „megnyitotta a föld a száját és elnyelte őket és házaikat, meg minden embert, ki Koráchhoz tartozott és mind a vagyont. Leszálltak ők és mindaz, amijük volt, elevenen a sírba; és betakarta őket a föld és elveszek a gyülekezet közepéből”. Ahogy látjuk, a Tóra hangsúlyozza, hogy nemcsak a vétkesek részesültek a büntetésből, hanem házaik és vagyonuk is.

Valójában ezt az elvet még drasztikusabban látjuk az özönvíznél, ahol azt írja a Tóra³: „És kimúlt minden test, amely mozgott a földön, madár, barom, vad és mindaz, ami csúszik-mászik a földön és minden ember. Minden, aminek orrában élő lehelet volt, ami a szárazföldön volt, meghalt...”. Ezekből azt látjuk, hogy nemcsak a bűnt elkövető ember volt rossz, de valami módon a vétke hatott a tulajdonaikra, azok is negatívvá váltak.

A VAGYON EMLÉKET ÁLLÍT A BŰNÖSNEK ÉS GONOSZ ESZMÉINEK

Ha továbbkeresünk a Tórában, nemcsak utalásokat találunk erre, hanem explicit leírást is⁴: „Ha hallod városaid egyikében... Kijöttek alávaló emberek közepedből és eltántorították városuk lakóit, mondván: Menjünk és szolgáljunk más isteneket, melyeket ti nem ismertek... verd le ama város lakóit a kard élével, kiirtva azt és mindent, ami benne van, meg barmát, a kard élével. Egész zsákmányát pedig gyűjtsd össze piacára; égess el tűzben, a várost meg egész zsákmányát teljesen az Örök-kevalónak, a te Istenednek és maradjon örök rom, ne építsétek többé föl”.

Rábénu Áron háLévi (1235–1303), híres barcelonai bölcset szerint⁵ a Tóra azt tanítja ezzel: „mivel olyan vétkesek voltak, hogy együtt eldöntöttek egy annyira rossz dolgot, mint a bálványimádás, megérdemlik, hogy a nevük legyen eltörölve és ne maradjon emlékül a világban, ezért kell elpusztítani”. Ezek szerint a vagyontárgyak emléket állítanak a rossz eszmének, a rossz cselekedetnek, ami a vétkekre vezette őket, ezért kell elpusztítani azokat.

AMALÉK EMLÉKÉNEK ÉS VAGYONÁNAK ELTÖRLÉSE

Ezzel elérkezünk a következő tórai forráshoz⁶, ami talán a legismertebb a témában: „...töröld el Amalék emlékét az ég alól, el ne felejtsd!” Mi a különleges Amalékban, ami miatt ilyen kemény büntetést kell kapnia? Amaléknak azért olyan súlyos a bűne, mert nem vagyonért vagy

Náci relikviák egy magyar kirakatban (tev.hu)

más előnyért, például rabszolgák zsákmányolásáért támadtak a zsidókra, hanem pusztán azért, mert gyűlölték őket⁷. Ők voltak az elsők, akik mély gyűlölettel támadtak a zsidók ellen, miután azok kijöttek Egyiptomból és ezzel az amalékíták utat mutattak a későbbi támadóknak: ezért kell eltörölni az emléküket⁸.

Mit jelent az, hogy ki kell irtani Amalék „emlékét”? RÁSI szerint ez azt jelenti, hogy a vagyont is el kell pusztítani: „még az állatokra is [vonatkozik], hogy ne legyen Amalék neve említve még egy állat kapcsán se úgy, hogy azt mondják majd ez az állat Amaléké volt.”

Milyen forrásra támaszkodik RÁSI, amikor ezt állítja? Sámuel próféta könyvére, amiben a parancs végrehajtásáról olvashatunk, amit a próféta Saul királynak adott feladatul⁹: „Így szól az Örökkévaló... menj és verd meg Amalékot, pusztítsatok el mindent, ami az övé s ne szánakozzál rajta... ökröstül, báránystul, tevéstül, szamarastul”. Valamint¹⁰: „Odament Sámuel Sáulhoz, és mondta neki Sául: Áldott legyél az Örökkévalótól, teljesítettem az Örökkévaló igéjét. Mondta Sámuel: Micsoda hát a juhoknak e hangja füleimben, meg a marháknak hangja, amit hallok? És mondta Sául: Az amaléktől hozták, mivel szánakozott a nép az apró jószág és a marha legjaván azért, hogy áldozzanak az Örökkévalónak, a te Istenednek: a többit pedig elpusztítottuk. Erre szól Sámuel Sáulhoz: ...Hát miért nem hallgattál az Örökkévaló szavára, hanem nekiestél a zsákmánynak és tetted, ami rossz az Örökkévaló szemeiben? Vajon olyan kedve van-e az Örökkévalónak égő- és vágóáldozatokban, mint abban, hogy hallgatunk az Örökkévaló szavára? Íme engedelmisség jobb az áldozatnál, figyelem a kosok zsiradékánál... Minthogy megvetted az Örökkévaló igéjét, megvetett ő téged, hogy ne legyél király”.

Sámuel próféta részletesebb magyarázatából¹¹, amivel egyértelműbbé teszi a Tóra szűkszavú előírását látjuk, hogy Amalék emlékének a kiirtása kitér a vagyonukra is, mégpedig, ahogy a Midrás tanítja¹², azért, hogy „ne lehessen azt mondani, hogy ez a teve, ez a juh vagy ez a fa Amaléké volt”.

Vagyis itt megint ugyanazt az elvet látjuk, hogy a gonosz ember tárgyai képviselik az eszméit és emléket állítanak annak.

MÉG A PERZSA VAGYONRA SE TETTÉK RÁ KEZÜKET

Ez az elv magyarázatot ad egy másik helyzetre is. A purimi történetben háromszor is kitér *Eszter könyve* arra, hogy a zsidók engedélyt kaptak arra, hogy védekezzenek és védekeztek is, de a zsákmányra nem tették rá kezüket¹³. Ezt olvasva felmerül a kérdés: ha megengedett volt a fegyveres védekezés, akkor nyilván joguk volt a zsákmányhoz is, miért nem éltek mégsem a lehetőséggel?

Rábénu Báchjá (1255–1340) spanyol bölcs válasza szerint¹⁴ mivel Hámán Amalék leszármazottja volt¹⁵, bibliai tilalom volt a vagyonához, mint zsákmányhoz nyúlni¹⁶. Hasonlóan lesz ez – teszi hozzá Rábénu Báchjá egy próféta versre hivatkozva¹⁷ – a Messiás eljövetelkor is.

Abdallah Chatilla Menachem Margolin rabbival beszélget (fotó: European Jewish Association)

Csakhogy, ha a perzsa vagyon egyenlő lenne az ámáléki vagyonnal, akkor nem lenne elég, hogy nem nyúltak hozzá, hanem el kellett volna pusztítaniuk. Ezért úgy gondolom, hogy Rábénu Báchjá nem tekinti a kétféle vagyont háláchikusan teljesen egyenlőnek, hanem az ámáléki vagyon tiltásából azt az elvet vezeti le, hogy a Tóra negatív kategóriába helyezi a nagyon vétkes ember vagyont, mint olyan tárgyat, ami rosszat képvisel. Különös tekintettel arra, hogy a *Michánál* olvasott vers egyáltalán nem kapcsolódik Amalékhoz, csak ahhoz a tórai elvhez, hogy a vétkes ember vagyona rosszat képvisel, amihez nem nyúlunk.

A VÉTKES EMBER VAGYONA MINDENKÉPPEN ROSSZAT KÉPVISEL

A 19. században élt Galiciában, *Joszéf Babad* (1801–1874) hatalmas tudású ternipoli rabbi 1869-ben *Minchát chinuch* címmel jelentette meg az előbb említett *Széfér háchinuch*-hoz írt kommentárját. Ez a háláchikus témákat új szempontból vizsgáló könyv megjelenése pillanatától kezdve szenzáció volt. Más egyebek mellett az ámáléki vagyon kérdését is tárgyalja¹⁸ és RÁSI előbb idézett véleményéről egyrészt azt írja, nem tudja, milyen forráson alapszik, másrészt, hogy se Maimonidész könyvében, se a *Széfér háChinuch*-ban nincs említés az ámáléki vagyon elpusztításáról. Véleménye szerint ez azt bizonyítja, hogy Amalék emlékének a kiirtása a népre vonatzik csak, de a nép vagyonára nem. Érvelése szerint erre nem bizonyíték Saul király története, mert abban az esetben az Örökkévaló külön megparancsolta a vagyon elpusztítását Sámuel prófétán keresztül – vagyis ez nem egy általános érvényű előírás, hanem csak arra a szituációra vonatkozott.

Azonban, még ha el is fogadjuk ezt a véleményt¹⁹, akkor is áll a fent részletezett tórai elv, miszerint a nagyon vétkes ember vagyona rosszat képvisel, ahogy láttuk az özönvíznél, Korách lázadásánál és a bálványimádó város kapcsán. (A valóság azonban az, hogy RÁSI véleményét egy Midrás is alátámasztja, ahogy fent már idéztem²⁰.)

AZ EGYIPTOMI „KÓSER” VAGYON

Érdekes dolgot találunk az egyiptomi vagyon kapcsán a Tórában²¹: „És mondta az Örökkévaló Mózesnek: ... Beszélj, kérlek a nép füle hallatára, hogy kérjenek, férfi az ő társától és nő az ő társnőjétől ezüst edényeket és arany edényeket.” A Talmud szerint²² „Isten könyörgött a zsidóknak, hogy vigyenek magukkal kincseket Egyiptomból, nehogy Ábrahám azt mondhassa, hogy az Örökkévaló a neki tett ígéret első részét, a rabszolgaságot²³ teljesítette, de azt, hogy nagy vagyonnal távoznak majd a zsidók²⁴, azt már nem”.

A kommentátorok csodálkoznak, miért könyörgött az Örökkévaló, miért nem elég szólnia nekik. A fentiek alapján én arra következtetek, hogy talán Isten attól tartott, a nép ösztönösen irtózni fog a vétkes egyiptomiak vagyonától és nem szívesen veszik majd el. Ezért jelzi, hogy abban az adott esetben kimondottan helyeslendőnek tartja, hogy vigyenek a vagyonból. Ahogy arra egy korábbi írásomban²⁵ már utaltam, a német kárpótlással kapcsolatban volt, aki erre a tórai történetre hivatkozva helyeselte az elfogadását. Mint írta, ahogy Egyiptomból helyes volt elvinni a vagyont a rabszolgaság után, ugyanúgy helyes elfogadni a német kárpótlást.

MAIMONIDÉSZ: „EL KELL PUSZTÍTANI AZ ERETNEK ÁLTAL IRT TÓRÁT”

A fentiek megismerése után érthetővé válik Maimonidésznek egy érdekes döntése. Azt írja²⁶ a Talmud alapján²⁷: „Szent iratokat, azok kommentárjait és magyarázatait nem szabad elégetni, sem kézzel elpusztítani... abban az esetben, ha a zsidó írta ezeket szentség céljából. De ha egy zsidó eretnek ír egy Tórát, el kell azt égetni az összes benne levő istennévvvel együtt. Azért micva elégetni, hogy ne maradjon emléke az eretnekeknek és cselekedeteiknek”.

A Talmudban le van írva, hogy az eretnek által írt Tóra nem szent, mert az írója nem hisz Istenben és írása nem isteni célból történik. Azonban nem szerepel a Talmudban, hogy meg is kell semmisíteni, honnan veszi ezt Maimonidész?

Ennek a forrásai szerintem az előbb leírtak, ezekből vezeti le Maimonidész, hogy egy tárgy fennmaradása hirdeti a vétkes ember eszméit és cselekedeteit, ezért egyes esetekben ezeket kimondottan el kell pusztítani (mint a bálványimádó város és Ámálék esete kapcsán), más esetekben nem szabad hozzájuk nyúlni (mint a hámani vagyon *Eszter könyvében*).

NE ÁLLÍTSUNK EMLÉKET A NÁCI ESZMÉNEK ÁRVEREZÉSSEL

Mindezeket áttekintve már választ tudunk adni arra a kérdésre, hogy helyes-e elárverezni Hitler és más náci vezetők tárgyait, és ezzel reflektorfénybe helyezni őket mint fontos emberek tulajdonait. Ahogy korábban láttuk, a tórai szemlélet ezt elutasítja, mert ezek a tárgyak egyértelműen felidéznek és emléket állítanak Hitler és a náci vezetők gyilkos ideológiájának, gyűlöletének, ami

a hatmillió zsidó kegyetlen lemészárlásához vezetett. Egy percre sem szabad elnézőnek lenni, mellékes kis ügyként kezelni az ilyen relikviák áruba bocsátását, hisz a létező legsúlyosabb következményei voltak a tulajdonosaik gyűlöletének.

A NÁCI NÉMETEK AZ AMALÉKI KATEGÓRIÁBA ESNEK

Ez igaz minden hírhedt gonosztevőkhöz kapcsolódó tárgyra, ám a náciak esetében még súlyosabb a helyzet. Az ő bűneik súlyosságára külön rávilágít a *Joszéf Dov Soloveitchik* rabbi (1903–1993) által idézett vélemény, amit apja (vagy más források szerint a nagyapja) nevében mondott²⁸: Ámálék eszerint nemcsak egy valós népcsoport, hanem egy eszme is, vagyis minden olyan népcsoport, amiben gyűlölet van a zsidó nép ellen és aminek tagjai tömeggyilkosságot terveznek vagy követnek el, az háláchikusan Ámálékká változik és minden amaléki törvény vonatkozik rájuk. Soloveitchik rabbi szerint a náciak egyértelműen az amaléki háláchikus kategóriába esnek, és így vonatkozik rájuk az az előírás, hogy még a tárgyaikat se szabad meghagyni, hogy tisztelgő emléket állítsanak a náci vezéreknek. Ugyan vannak, akik határozottan elutasítják a fenti elképzelést arról, hogy Ámálék népcsoportból eszmévé változna, ami miatt a háláchikus kötelezettségeket például a náciakra lehetne vonatkoztatni, mégis egyértelmű, hogy a tórai szemlélet elutasítja, hogy a gonosz embereknek a tárgyaikon keresztül állítsanak példaképként emléket.

A NÁCI RELIKVIÁK VESZÉLYT HORDOZNAK

Valójában a náci relikviák kapcsán kétszer akkora veszéllyel kell szembenéznünk, mint más súlyos gonosztevő esetében, hisz sajnos léteznek ma is olyan neonáci

Hitler szülőháza

csoportok, akik ugyanazokat a szélsőségesen gyilkos, rasszista eszméket terjesztik, mint Hitler. Ezeknek a csoportoknak a tagjai az ilyen tárgyakkal inspirációt meríthetnek, ami újabb nagy tragédiákhoz vezethet. Ezért is kell mindent megtenni annak érdekében, hogy az ilyen tárgyak kereskedelmi forgalomba ne kerülhes-

senek és minden erővel megakadályozni, hogy a gyilkos náci eszmék követőikhez eljuthassanak.

Nem véletlen, hogy a háború után lerombolták a náci vezérek házeit, így pl. a Berghofot, Hitler, Göring és Bormann otthonát Obersalzbergben, nehogy zarándokhellyé váljanak²⁹ (ahogy történt egyébként Hitler szülőházával, aminek sorsa a mai napig nem dőlt el)³⁰. Ugyanezen okból döntöttek Hitler földi maradványainak jeltelen sírba temetéséről 1946-ban, majd teljes megsemmisítéséről 1970-ben³¹. Mindez ugyanis nem a

múlt kérdése, hanem a jelené és a jövőé: ez az egyetlen módja annak, hogy megakadályozzák, hogy ezek a helyek kegyhelyekké váljanak és inspirációul szolgáljanak újabb iszonyú bűnök elkövetéséhez.

Ezek alapján úgy vélem, kimondhatatlanul dicséretes, hogy Abdallah Chatila üzletember ezt megvette és ígérete szerint gondoskodni fog róla, hogy zsidó kézbe kerüljön, ezzel lehetőséget adva arra, hogy a náci bűneinek és eszméik iszonyatos voltának a bemutatására használják őket.

SZABAD-E HALLGATNI NÁCI ZENÉT?

Izrael Állam létezése óta létezik az országban egy nem hivatalos bojkott *Richard Wagner* (1813–1883), a nagyhatású 19. századi zeneszerző zeneművei ellen, mivel ő maga antiszemita eszméket vallott és a náci uralom népszerű zeneszerzője volt. Mivel Wagner, aki elsősorban operái révén vált világszerte híressé, ma is roppant népszerű, a bojkottot többször próbálták megtörni. Ez azonban mindeddig meghiúsult, mivel a holokausztúlélők minden alkalommal határozottan kiálltak Wagner ellen, erős szavakkal érzékeltetve, miért elfogadhatatlan számukra a zenéjét játszani Izrael földjén: „Amikor a zsidókat mérszárolták a táborokban, akkor a németek azt parancsolták, hogy a háttérben szóljon Wagner – legyen eltörölve a neve – zenéje és arra kényszerítették a zsidókat, hogy közben a dallamra énekeljenek. Értelmetlen, hogy Zubin Mehta [indiai] karmester, akit az Izraeli Filharmonikusok zenei igazgatójának neveztek ki [1977-ben], hogy engedheti meg magának, hogy idejöjjön Izraelbe és Wagnert játsszon, ugyanazt a zenét, aminek a hangjaira testvéreinket a halálba vitték”³². Egy hasonló eset olyan nagy port vert fel, hogy 1993. július 21-én a Knesset külön ülésen tárgyalta a kérdést³³.

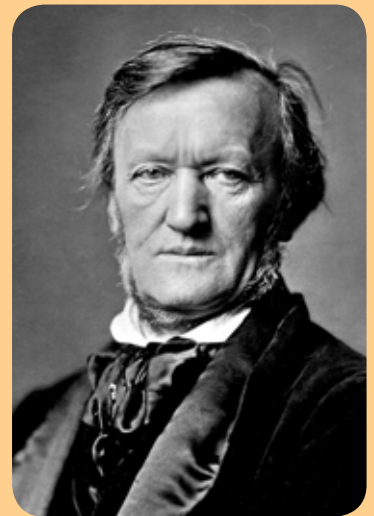
Mások azonban azt a véleményt képviselték, hogy el lehet választani az embert a művétől és attól, kik és mire használták azt fel. Még *Chájim Dávid hálévi* (1924–1998) tel avivi szefárd főrabbi is azt írta³⁴, hogy „a zene, amit egy gonosz ember, mint Wagner írt, ha önmagában nem fejez ki gonoszságot, vagyis, ha valaki, aki nem tudja, ki a szerző, nem érzi ki belőle a gonoszságot, azt nem lehet tiltani, csak azt, ha magában a zenében érezhető a gonoszság”.

Lehet, hogy én, aki két holokausztúlélő gyermeke vagyok, érzékenyebben reagálok a témára, de nem vagyok

biztos benne, hogy a tórai szemlélet ezt az érvelést elfogadja, hiszen erre is érvényes lehet, hogy ennek a zenének az eljátszásával állítunk emléket egy fajgyűlölő, rasszista, gyilkos eszmének.

Moshe Feinstein rabbi (1895–1986) egy vallásos zsidó zeneszerző kapcsán, akinek magánéleti viselkedéséről kellemetlen pletykák keltek szárnyra, 1958-ban azt válaszolta egy hozzá intézett kérdésre³⁵, hogy a korábbi korszakából származó zenéjét biztosan lehet hallgatni, mert az olyan embernek emléket állít, aki vallásos életet élt. A későbbi, már megkérdőjelezhető viselkedésű korszakából származó zenéjéről ezt írta: „még ezt is nehezen tiltom [ti. a zene hallgatását és éneklését], ha ezek továbbra is jó, kóser zenék tartalmilag”. Véleménye szerint „egy olyan szent tárgy, mint egy Tóra, ami egy nagyon fontos dolog, az komoly emléket állít az írójának, és ez tilos Maimonidész szerint, ha gonosz ember volt. De a nem szent dolgok, pl. zene, gyógyszer vagy kocsi, nem állít komoly emléket és ezért lehet ezeket használni, még ha vétkes is az alkotója”.

Én azonban nem vagyok benne biztos³⁶, hogy Feinstein rabbi egy olyan nagy horderejű esetről, mint Wagner és a hatmillió zsidó meggyilkolása kapcsán is ugyanígy nyilatkozott volna. Szerintem ezt megtiltotta volna.

¹ Az alábbi kapcsán lásd még héber nyelvű tanulmányom, in: *Heárot ubiurim* 1172. szám 80–90. oldal; ² *4Mózes* 16:32-33. Lásd még Náchmanidész kommentárja *uo.*; ³ *1Mózes* 7:21-23. Lásd még RáSI *uo.* 6:7., 12. és *Heárot ubiurim* *uo.* 84–85. oldal; ⁴ *5Mózes* 13:13-17.; ⁵ *Széfér háChinuch* 464. parancsolat; ⁶ *5Mózes* 25:19.; ⁷ *2Mózes* 17:8-16. Lásd még MálBiM kommentárja *uo.*; ⁸ RáSI *5Mózes* *uo.* 18.; ⁹ *1Sámuel* 15:2-3.; ¹⁰ *Úo.* 13-23.; ¹¹ Lásd még Ibn Ezrá kommentárja *5Mózes* *uo.* 19.; ¹² *Mochiltá döRáSBI* 126. oldal 12–14. sor; ¹³ *Eszter* 9:10., 15-16.; ¹⁴ Kommentárjában *2Mózes* 17:16-hoz; ¹⁵ Lásd *Eszter* 3:1.; *Midrás Mochiltá, Bösálách* végén; ¹⁶ De lásd RáSI kommentárja *Eszter* 9:10-hez; ¹⁷ *Michá* 4:13.; ¹⁸ 604. parancsolat 1:[1.]; ¹⁹ De az általánosan elfogadott vélemény elutasítja, lásd például *Chjájé ádam* 155:2.; ²⁰ A 12. lábjegyzetben; ²¹ *2Mózes* 11:1-2.; ²² *Bráchet* 9a.; ²³ *1Mózes* 15:14.; ²⁴ *Úo.*; ²⁵ *Egység* 104. szám 14-15. oldal; ²⁶ *A Tóra alapjainak szabályai* 6:8.; ²⁷ *Gitin* 45b.; ²⁸ Lásd *Heárot ubiurim* *uo.* 86. oldal; ²⁹ [https://en.wikipedia.org/wiki/Berghof_\(residence\)](https://en.wikipedia.org/wiki/Berghof_(residence)); ³⁰ <https://www.bbc.com/news/world-europe-37682298>; https://en.wikipedia.org/wiki/Hitler_birthplace_memorial_stone; ³¹ https://en.wikipedia.org/wiki/Death_of_Adolf_Hitler; ³² *Zchor - Kovéc tiud* 2, Bné Brák 1982, 234. oldal; ³³ Ennek jegyzőkönyve itt található: http://knesset.gov.il/tql/knesset_new/knesset14/HTML_27_03_2012_06-21-01-PM/19930721@19930721050@050.html; ³⁴ *Aszé löchá ráv* responsum 3. kötet 4:12.; ³⁵ *Ierot Mose* responsum EH 1. kötet 96. fejezet; ³⁶ Ez az érvelés másképpen levezetve lásd *Heárot ubiurim* *uo.* 89–90. oldal;

Rágalmak az ungvári rabbi 1 millió példányban eladott bestsellere ellen

A KICUR SULCHÁN ÁRUCH VÉDELMEBEN

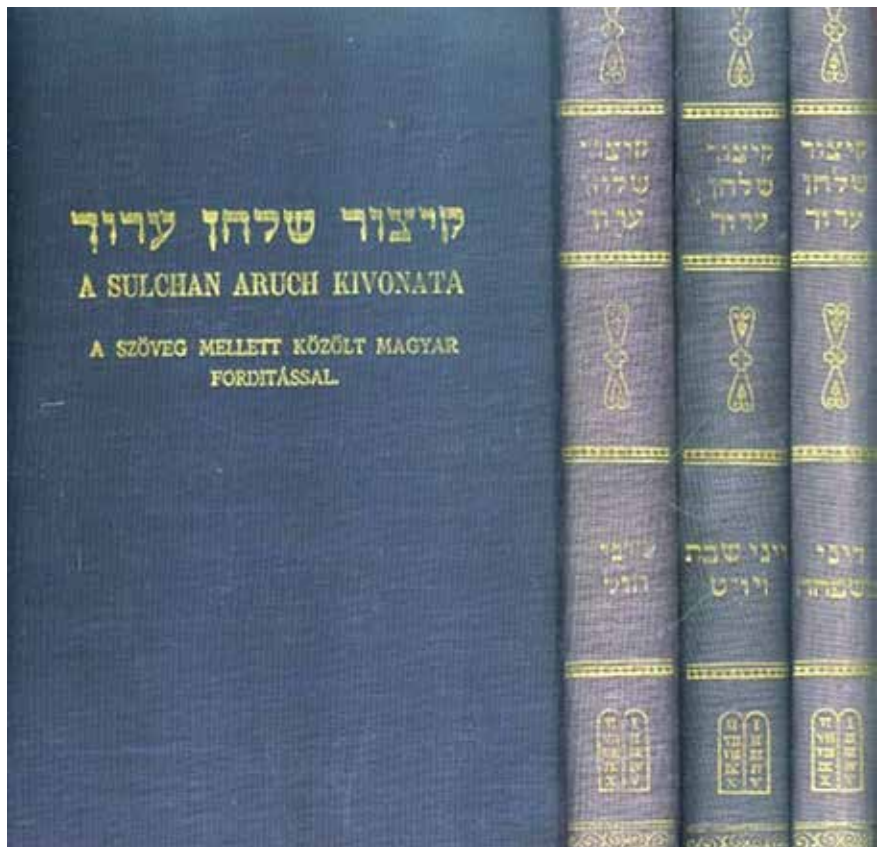
Az utóbbi napokban több szó esett *Ganzfried Slomó* ungvári rabbiról (1804–1886) és híres könyvéről, a *Kicur Sulchán aruch*ról, a *Sulchan aruch* kivonatáról. Legnagyobb megdöbbenésemre negatív fényben próbálták feltüntetni *Ganzfried* rabbit és művét, ezért szeretnék úgymond tollat ragadni és bemutatni, hogy mennyire alaptalan az a próbálkozás, hogy rossz hírét keltsék.

OBERLANDER BÁRUCH RABBI ÍRÁSA

SZEMÉLYES KAPCSOLATOM GANZFRIED RABBIVAL

Először szeretném a személyes „kapcsolatomat” bemutatni a rabbival. 1992-ben rövid idővel a Szovjetunió összeomlása után a Chábád Lubavics volt az első zsidó szervezet, amelyik Kárpátaljára ment, hogy felmérje a zsidóság helyzetét. Az év februárjában és májusában is jártam ott, többnapos látogatásaim során sok zsidóval találkoztam, beszámolókat készítettem. Ennek a munkának eredményeként ma állandó lubavicsi rabbi él Ungváron és dolgozik a kárpátaljai zsidóság megsegítésén. Látogatásaim alatt írt naplóbejegyzéseim az *Egység* magazin hasábjain jelentek meg, folytatásokban¹.

Amikor Ungváron jártam, megkértem az elnököt, *Moskovics* urat, hogy vigyen ki a temetőbe és mutassa meg a rabbisírokat, akik között rokonaik is vannak. Mikor hiába kerestem *Ganzfried* rabbi sírját, *Moskovics* úr elmondta, hogy nem a rabbik között nyugszik, hanem a temető szélén az apja mellett. El is vezetett oda és a majdnem teljesen kidőlt sírok láttán az jutott eszembe, ha most azonnal nem hozzuk rendbe ezeket, hamarosan senki nem fogja tudni megtalálni a *Kicur Sulchán aruch* szerzőjének sírját. *Moskovics* úr segítségével, saját költségemen hoztam rendbe a sírokat – szerencsére azóta méltó *ohel* is került *Ganzfried* rabbi sírja fölé.

GANZFRIED RABBI TEMATIKUS KÖNYVSOROZATA

Ganzfried rabbi Ungváron született 1804-ben. Később ugyanitt 1850-ben lett a *ros bet din*, az ungvári *bet din* elnöke. Azon túl, hogy egy nagytudású rabbi volt, különleges tehetsége volt ahhoz, hogy egy-egy háláchikus témát, előírást összefoglalóan, mégis nagyon mélyen ismertessen meg az olvasókkal. Mű-

vei jól strukturáltak, rendezettek és alaposak.

Első ilyen könyve Budán jelent meg 1835-ben *Kesztet háSzófer* címmel, amiben a Tóra, tfilin és mezuzá írás törvényeit gyűjtötte egybe. Ez a könyv olyan sikeres volt, hogy a pozsonyi *Chátám Szófer* azt írta az ajánlásban: „nem lehet szófer innentől az, aki nem tudja ezt a könyvet kívülről”.

Ganzfried Slomó rabbi

1848-ban Lvovban jelent meg második könyve, a *Torát háZevách*, ami ugyanilyen alapossággal a kóser vágás szabályait dolgozza fel.

1861-ben ugyanott *Lechem vöszimlá* címmel jelent meg harmadik halachikus kötete a *mikve* és a *nidá* törvényeinek összefoglalójaként.

1878-ban Ungváron *Oholé sém* című könyvét jelentette meg a vallási válólévél, a *get* törvényeiről.

Emellett számos műve jelent meg más témákban, például Talmud (1846, 1908, 1989, 1991, 1999), Biblia (1864) és imakönyv kommentárok (1839) is más egyebek mellett.

Művei mind hatalmas sikert arattak rögtön megjelenésük után. Mind több kiadást is megért még a rabbi életében: ezek mindig javított és további kiegészítésekkel ellátott kiadások voltak².

EGY SIKERKÖNYV SZÜLETÉSE

Mindezek mellett 1864-ben szintén Ungváron jelentette meg a *Kicur Sulchán áruchot*, legnagyobb siker-könyvét. „Ez hasznos lesz az istenfélő tömegeknek, akik nem képesek tanulni és érteni a *Sulchán áruchot* és kommentárjait... összegyűjtöttem a *Sulchán áruch* négy részéből mindazokat a törvényeket, amit minden zsidónak kell tudnia és egy könnyű nyelvezettel leírtam”³.

Vagyis a *Kicur* egy kézikönyv, amiből az egyszerű zsidó megismerhet

sok, a mindennapi életben előforduló háláchát, melyeknek elsajátítása után elegendő lesz csak az olyan bonyolultabb kérdésekkel a rabbijához fordulnia, melyek nem szerepelnek a könyvben.

A könyvnek óriási sikere volt, a rabbi élete során legalább tizennégy-szer adták ki. Azóta további több száz kiadást ért meg az eredeti héber nyelven, ami mellett jiddisül, angolul, franciául és más nyelveken is megjelent. Magyarul 1934-ban látott napvilágot dr. Singer Leó Stá-tusquo rabbi fordításában, 3 kötetben héber-magyar szöveggel. 1971-re becslések szerint már 1 millió példányban jelent meg a mű⁴.

JAVÍTÁSOK ÉS KIEGÉSZÍTÉSEK

Ganzfried rabbi élete végéig javította és bővítette művét. Már a második kiadás előtt hirdetést adott fel, arra kérve az olvasókat, hogy ha valaki hibát talált a könyvben, az jelezze neki, valamint azt is, ha véleményük szerint van olyan fontos törvény, ami kimaradt⁵.

Ha a beérkező javítást elfogadta, azt egyből bevezette a művébe, ha nem értett vele egyet, akkor levélben válaszolva védte a saját igazát⁶.

Az első kiadás 215 fejezete így bővült 221 fejezetre az utolsó kiadásig, ami a rabbi életében megjelent. Magukat a fejezeteket is bővítette, újabb paragrafusokat hozzáadva, pl. az 5. fejezet 14 paragrafusa végül 17-re bővült.

A KÖNYV LUBAVICSI KAPCSOLATA

Ganzfried rabbi egy magánlevélben arról írt, hogy magán a *Sulchán áruchon* kívül a könyv további három híres rabbi döntéseit követi: Snéor Zálmán rabbiét (1745–1812), az Áter rebbeként ismert első lubavicsi rebbjét; Ábrahám Danzig (1748–1820) vilnai rabbi a *Cháje ádamét* és Jáákov Lorberbaum rabbi (1760–1832) a *Chávot dáátét*⁷.

Az Áter rebbéhez való kapcsolata egyértelműen feltűnik, hisz ebben és más műveiben is több helyen hosszú bekezdéseket szó szerint idézett Ganzfried rabbi az Áter rebbe *Sulchán áruchjából*⁸.

KOMMENTÁROK ÉS KALÓZKIADÁSOK

A könyv sikerét mutatja, hogy későbbi szerzők egész műveket írtak a könyve köré, kibővítették a kivonatot. Pl. Landau Mose Cvi rabbi (1878–1941), kisvárdai dáján a *Kicur* első tíz fejezetéhez írt egy 400 oldalas könyvet⁹.

Ugyancsak a hallatlan népszerűségét láthatjuk abban is, hogy „kalózkidások” is születtek belőle: 1873-ban például a szerző hirdetésben tiltakozott egy általa nem engedélyezett varsói kiadás ellen, valamint amiatt, hogy Lvovban egy rossz jiddis fordítás jelent meg, szintén a hozzájárulása nélkül¹⁰.

MEGVÁLTOZOTT A KÖNYV CÉLKÖZÖNSÉGE

A mű a mai napig népszerű és sok helyen tanulnak belőle csoportokban, ima után. Nagyon sok ember használja kézikönyvként továbbra is: ebben néz utána a helyes tenni-valóknak. Ma már a szefárdi szokásjoggal kiegészített verziója is létezik.

Azonban tudni kell, hogy bizonyos szempontból a könyv olvasóközönsége részben megváltozott. Amikor született, a célközönségének volt egy alap tudása, amit fiatal korukban otthon kaptak meg, ezekre, a korban általánosan ismert és gyakorolt szokásokra és háláchákra nem tért ki Ganzfried rabbi. Ma – sajnos vagy szerencsére – egyre több a *báál tsuva*, akik ebből a fajta, otthonról kapott „alapozó” oktatásból nem részesülhetett, így számukra bizonyos szempontból hiányos a *Kicur*.

FURCSA ÁLLÍTÁSOK ÉS EGYÉRTELMŰ CÁFOLATAIK

Miután a fentiekben jobban megismertük Ganzfried rabbit és híres könyvét, a *Kicur Sulchán áruchot*, térjünk rá azokra a furcsa és rosszindulatú kijelentésekre, amik az utóbbi időben elhangzottak róla írásban és szóban. Köszönet jár annak az olvasónknak, aki ezeket összegyűjtötte és elküldte nekem azzal a kéréssel, hogy jelezsem álláspontomat a bennük megfogalmazottakkal kapcsolatban. A hely szűkössége miatt ezt röviden tudom megtenni:

FURCSA ÁLLÍTÁSOK ÉS EGYÉRTELMŰ CÁFOLATAIK

Állítás: „...már a »nagy szakadást« követően maguk az ortodox hitközségek is azon voltak, hogy némiképp modernebbé, aktuálisabbá tegyék a vallási törvények előírásait, amelynek kézzelfogható eredménye volt a Kiccur Sulhan arukh.”

Cáfolat: A valóság az, hogy Ganzfried rabbi összes művéből látszik, hogy semmi sem állhatott tőle távolabb, minthogy a Sulchán áruchot „korszerűsítse”. Műveinek célja az ismeretterjesztés és a meglévő szabályok további alkalmazása a különböző helyzetekben.

Állítás: „A Sulhán áruch elvi tekintélye mindmáig töretlen, jóllehet előírásait nemcsak a Mappa, de még inkább a nyelvileg és tartalmilag egyszerűsített, erősen rövidített, átdolgozott változata, Ganzfried Salamon ungvári rabbi könyve, a Kicur Sulhán áruch (1864; kiccur, „megvágott”!) módosították.”

Cáfolat: Úgy vélem, egyértelmű, hogy egy kézikönyv nem azért készül, hogy a teljes nagy gyűjtemény elfelejtődjön miatta. Egy zsebszótár sem azért születik, hogy aztán a nagyszótárakat kidobjuk a szemébe.

Állítás: „...ma a nemzetközi zsidó életben Maimonides elvei, és részben rendelkezései, jóformán ugyanolyan széles körben érvényesülnek, mint a (Kicur) Sulhán áruch.”

Cáfolat: Ennek az állításnak azért hibás a logikája, mert a Kicur nem versenyez Maimonidésszel, hiszen az maga a Sulchán áruch egyik fő forrása, annyira, hogy nincs is olyan közösség, aki közvetlenül Maimonidészre hivatkozna, hanem a Sulchán áruchon keresztül idézik.

Állítás: „Végre be kellene látni, hogy napjainkban nem létezik (!!!) a világban olyan közösség (beleértve az ortodox világot), amelyik a »Sulchán Áruch« című szefárd törvény-kézikönyv alapján működne. Annál is inkább, mert a megjelenése után a Sulchán Áruchot azonnal kritika alá vette a Krakóban élő Mose Isserles, miszerint az nem az európai hagyományt írja le. Isserles rabbi rögtön ki is egészítette a fentebbi könyvet egy másik könyvvel, amit »Máppá«-nak, azaz terítőnek nevezett el.”

Cáfolat: Szögezzük le, hogy Mápá című, önálló könyv soha nem jelent meg. Ez egy szójáték: Jozsef Káro könyvének címe, a Sulchán áruch ugyanis azt jelenti: terített asztal. Ehhez Isserles rabbi írt glosszákat Mápá vagyis terítő néven. Ahogy a terítőnek nincs funkciója asztal nélkül, úgy a Mápá sem jelenik meg önálló könyvként, mindig csak a Sulchán áruchal együtt. Én úgy saccolom, hogy Isserles rabbi maximum 35%-ban tér el a Jozsef Káro rabbi véleményétől, amit mindenki követ. Azt pedig, hogy nincs a Sulchán áruch alapján működő közösség, nem kell belátnia senkinek, mert nem igaz.

Állítás: „...a Sulchán Áruchot megelőző 1500 esztendő több száz vallásjogi művet alkotott. (...) Majd a Sulchán Áruchot követő 500 esztendő művei megváltoztatták a zsidó vallásos világot. Ideértve a Báál Sém tovi haszidizmustól elindulva a Hátám Szófer-i vagy a Vilnai Gáon-i ortodoxián keresztül egészen a Ráfáel Hirsch-i modern ortodoxiáig.”

Cáfolat: Kicsit járatos vagyok a háláchikus irodalomban, és sajnos azt kell mondanom, hogy egyik állításnak sincs alapja. A Sulchán áruch előtti időből sajnos nincs több száz vallásjogi mű. Akkor is sokat mondunk, ha azt állítjuk, van több tíz. A Sulchán áruch utáni időkben pedig a rabbik soha nem a Sulchán áruch megcáfolása és megváltoztatása céljából írták műveiket, hanem magyarázat céljából vagy azért, hogy bemutassák a törvények gyakorlati alkalmazását a változó környezetben. Az említett rabbik nem reformátorok voltak, hanem az új helyzetekre és az új szituációkra alkalmazták a tórai elveket.

Állítás: „Tudtommal egyáltalán nincs olyan magyarországi zsinagógai közösség, ahol valóban lenne legalább tíz, állandó jelleggel Magyarországon élő tag, aki a Sulchán Áruchot követve tartja a sábat (...), a kóserság (...) és a [családi] rituális tisztaság (...) törvényeit, és ez akkor is igaz, ha bele vesszük a MAOIH és a Chabad zsinagógáit is (...) az ortodox rabbik sem minden kérdésben a Sulchán Áruch szerint döntenek.”

Cáfolat: Ezzel a záró gondolattal kapcsolatban kérem, hogy az ortodox rabbik nevében inkább ortodox rabbi nyilatkozhasson: hála Istennek az ortodox rabbik a mai napig a Sulchán áruch alapján döntenek és örömmel tájékoztatom, hogy vannak ilyen Chábád közösségek Magyarországon és egyre többen vannak, akik ez alapján élik az életüket.

¹ 9–11. szám; ² Részletes bibliográfiát lásd Hámáján 5731. támu, 11. kötet 4. szám 61–65. oldal; ³ Idézet az első kiadás címlapjáról; ⁴ Hámáján 5731. niszan, 11. kötet 3. szám 8. oldal; ⁵ Lásd Hámáján uo. 7. oldal; ⁶ Lásd például Sut Rabbi Ákivá Jozsef OC 1. kötet 52–53. fejezet; Soél umésiv responsum kámá 3. rész 31. fejezet; írásom Heárot ubiurim 926. szám 57–62. oldal; ⁷ Lásd Heárot ubiurim uo. 58. oldal; ⁸ Torát Chábád 2. kötet 80. oldal; Kfár Chábád hetilap 150. szám 27. oldal; ⁹ Sulchán móláchim – Beregszász 1931, lásd még Hámáján 5731. támu uo. 67–78. oldal; ¹⁰ Lásd Zchut hájocrim binkorot hájohudijim 99. oldal; Cic Eliezer responsum 20. kötet 51:3.

FELLOBBANTAK A HANUKA

A hanukai csodát ünnepeltük nyolc napon át a fővárosban és a vidéki közösségekben. Képes összeállításunkban pillanatképeket láthatnak az ünneplőkről és a gyertyagyújtásokról, amelyeken számos híres vendég is megjelent.

NYUGATI TÉR, BUDAPEST

A LÁNGJAI ORSZÁGSZERTE

SZENTENDRE

DEBRECEN

BUDAI VÁR

MISKOLC

HANUKARAVÁN

HANUKORCSOLYA

JOGTALAN ÉS JOGOS ZSIDÓK AZ AKADÉMIA SORAIBAN

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA ELSŐ SZÁZ ÉVE ZSIDÓ SZEMMEL 2. rész

Amikor az Akadémia a centenáriumát ünnepelte, dr. Ballagi Ernő (1890–1944) ügyvéd, újságíró úgy számolta, hogy addig 22 zsidó származású és 20 zsidó vallású tagja volt a magyar tudomány fellegvárának. Őket idézzük kétrészes cikkünkben. CSEH VIKTOR ÍRÁSA

MECÉNÁSOK

A cikk előző részét Ziltz Mór¹ pesti vallástanár héber nyelvű költeményével zártuk, melyet az akadémiai székház átadójáról írt. Ziltz rabbi gesztusa tulajdonképpen máig nagyobb hírértékű, mint az, hogy az építés költségeit részben zsidók finanszírozták. Persze kultúrtörténeti jelentőséggel valóban az előbbi bír, ám az a tény, hogy a pesti látképet máig meghatározó épület költségeihez nagyban hozzájárultak a fővárosi és vidéki zsidó közösségek, elengedhetetlen része volt a székház felállításának.

Polgári jogokkal a mecénások sem rendelkeztek, de ez miért is zavarta volna őket az adakozásban, amit tettek már a Nemzeti Színház, aztán múzeum építéskor is. Adakoztak névtelenül és nevesítve, ki

többet, ki kevesebbet, mindenki a saját módja szerint, mindenesetre az adományozók között találjuk a legjelentősebb magyar zsidó családneveket.²

AZ ELSŐ „JOGOS ZSIDÓ” AKADÉMISTA TRAGÉDIÁJA

Több mint negyedévszázados huzavona után, 1867-ben végül a magyar zsidók is megkapták a polgári és jogi értelemben vett egyenjogúságot. Átvitt értelemben, az emancipációs törvény utáni zsidó származású és vallású akadémikusokat „jogos zsidók”-nak hívhatjuk, akik közül az első Akin Károly (szül.: Kohn, 1830–1893) fizikus volt, aki 1868-ban lett az Akadémia levelező tagja. Akin *A gázok összenyomhatóságáról* írt tanulmányával hívta fel magára a figyelmet, de a tudomány mellett

a politikai pálya is vonzotta. 1872-ben lipótvárosi képviselőnek indult: Wahrmann Mór (1832–1892) – a magyar országgyűlés első zsidó képviselőjének – kihívója volt, ám a választásokban alul maradt, és inkább elhagyta az országot. Bécsben feltalálta a levelezőlapot, viszont ötletének megvalósításához nem tudott kellő támogatást szerezni. Akint az egymást követő sikertelenségei végül a halálba kergették, Triesztben mérget vett be.³

ZSIDÓ, PÜSPÖK, AKADÉMIAI FŐTITKÁR STB.

Számos érdekes konstellációban lehetne a három dolgot taglalni, de különösen figyelemre méltó, amikor ezek egy azon valakit határoznak meg, mégpedig Fraknoi Vilmost (szül.: Frankl, 1843–1924), az ür-

ményi (Mojmírovce, Szlovákia) uradalmi orvos egyetlen fiát. Frankóit 1865-ben szenteltek pappá, 1870-ben választották az Akadémia levelező tagjának, minek egy ideig főtitkára, sőt másodelnöke is volt. 1875-től a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárának (ma: Országos Széchényi Könyvtár) őre, vagyis igazgatója volt, 1892-ben pedig arbei címzetes püspök lett.

Bár Fraknói életrajzai általában említik, hogy a püspök zsidó származású, jellemzően mégis olyan szövegkörnyezetben, amelyben az kap hangsúlyt, hogy már az apja, Frankl Sándor is kikeresztelkedett. Az állítás ugyan igaz, ám csak a történet másik felével kaphatunk teljes képet, ami természetesen Fraknói édesanyjával, Grestl Johannával áll össze egy egésszé. Grestl asszony pedig soha nem hagyta el a zsidó hitét. Teste ma is az ürményi zsidó temetőben porlad, ahol sírját Lichtenstern Vilmos (Zeév Wolf, 1854–1921) ottani főrabbi gondozta, aki nem mellesleg a híres Reich Jákóv Koppel (1838–1929) budapesti orthodox főrabbi veje volt.⁴ Lichtenstern főrabbinak Fraknói püspök juttatott rendszeres adományokat, hogy tartsák jó karban édesanya sírját – megemlítendő, hogy az ürményi zsidó néphit úgy tartotta, hogy Frankl doktor is a zsidó temetőben fekszik, viszont a családot kutató Mártonvölgyi László (szül.: Martinček, 1910–1984) helytörténész egyáltalán nem találta Fraknói apjának sírját sem itt, sem máshol.⁵

GOLDZIHAR TEMETÉSE

Az Akadémia és a magyar zsidóság egyik leismertebb tagja Goldziher Ignác (1850–1921) orientalista, a Pesti Izraelita Hitközség titkára lehet. A Székesfehérváron született csodagyerek 16 éves volt, amikor Vámbéry Ármin (szül.: Wamberger Hermann, 1832–1913) bemutatta Goldziher két kötetnyi török mesefelditását. Báró Eötvös József (1813–1871) kultuszminiszter jóvoltából Berlinbe került egyetemre, majd tanulmányait Lipcsében folytatta, ahol megismerkedett az

Godziher és felesége Mittler Laura

egyiptológiával is, majd doktorátust szerzett. A bécsi udvari könyvtárban eltöltött idő után hosszabb terepgyakorlaton vett részt Damaszkuszban, majd az iszlám legnagyobb egyetemére került Kairóba. 22 évesen már egyetemi magántanár lett, de a rendes tanári kinevezéséig még 1894-ig várnia kellett, ezzel egy másik zsidó származású tudós, Szász-Schwarz Gusztáv (1858–1920) jogász, az Akadémia levelező tagja két évvel megelőzte, viszont Goldziher lett a pesti egyetem első zsidó származású dékánja. Ballagi Aladár (1853–1928) történész, Ballagi Mór (szül.: Bloch Móric, 1815–1891) fia, Goldziher akadémiai társa és barátja az alábbiakban foglalta össze a nagy orientalistát:

„Tudósok között úgy érezte magát, mint a hal a vízben. Derűs kedélye s lelki fűrgesége szinte lubickolt a neki való elementumban. Otthonán kívül jóformán mindig könyvtárakban, főleg az akadémiai és az egyetemi könyvtárban lakott. S mivel én is azt cselekedtem, rendszerint a könyvtárakban találkoztunk, ahol nem igen lehetett tőle szóhoz jutni. A tudomány csarnokaiban úgyszólván bugyborékolva tört ki belőle a sok ismeret, anekdota, irodalmi kuriózum.”⁶

Goldziher testét az Akadémia csarnokában ravatalozták fel. Ott mondta el Fischer Gyula (1860–1944) Dohány utcai főrabbi a búcsúbeszédét, mielőtt a tudós férfit örök nyugalomra helyezték a rákoskeresztúri központi izraelita temetőben. Az eseményről az alábbi tudósítást írták meg az *Egyenlőség* című zsidó hetilapban:

„Az Akadémia komor márvány oszlopcsarnoka mára gyászba öl-

tözött. Az Akadémiának is súlyos gyásza van: tudós tagja fekszik a díszes kupolatető alatt. Az utcán fekete gyászkocsi áll, egyszerű és közönséges, akár a többi hitsorsósé, akik elköltöztek az örök hazába. A kapubejárat előtt két lovasrendőr posztol, büszke fekete lovon, mint ha csak vigyázni akarnának Goldziher álmára. Az ajtóban feketéllik a tömeg: küldöttségek, cilinderes, fekete ruhába öltözött urak, de egyszerű, köznapi emberek is, akik az élet forgatagában megállottak itt egy pillanatra, hogy elmélyedjenek a múlandóságról. [...]

A koporsó hatalmas szarkofágon áll, körülötte harminc gyertya fénye sárgállik és lobogva táncol a levegőbe. A koporsóra sűrű, sötét fátyolként, fekete terítő nehezedik. Alig lehet megmozdulni, annyian vannak a hódolók és tisztelők, akik eljuthattak ide... De mennyien vannak, akik nem voltak jelen és mégis szívvel-lélekkel búcsúztak a tudomány halottjától. Körös-körül diáksapkák tányéra tűnik fel: az egyetemi hallgatók Csaba- és Turul-szövetsége is eljött, hogy utolsó Isten-hozzádat mondjon tanítómesterüknek, nagyszerű oktatójuknak. [...]

»Mindnyájunkat – mondta Fischer főrabbi – egy és ugyanaz az érzés kapcsol össze, bármennyire térjenek el a mi nézeteink, életfelfogásunk, gondolataink, érzéseink, elveink, egy érzés egyesít bennünket, az, amely azokból a kesergő szavakból zeng felénk, amelyet Dávid király Jóáb holtteménél mondott: Valamennyien tudjátok, hogy Izraelnek egy fejedelme és egy nagyja költözött el a mi körünkből. A tudomány aranygyertyatartójában kialudt egy magasan lobogó láng, leesett onnan egy fáklya, amelynek fénye és melege kiáradt, túlzás nélkül mondhatjuk az egész világra. Ne várjátok tőlem, nagyfényű gyászoló gyülekezet, hogy méltassam néhány rövid szónak keretében Goldziher Ignác hatalmas egyéniségét, nem mindennapi jellemét, a közönséges mértéknél túlmagasló személyiségét, hogy méltassam az ő átfogó elméjét, az ő sugárzó tudományát,

Marczali Henrik

az ő nagy és minden ágazatra kiterjedő óriási műveltségét. Hiszen hol van az a keret, amelybe bele lehetne illeszteni az ő nagy, a kiválók között is legkiválóbb képét.«⁷

RABBISZÜLŐK GYERMEKE

1895-ben Goldziher és Szász-Schwarz után a harmadik zsidó az egyetemi katedrán Marczali Henrik (szül.: Morgenstern, 1856–1940) történész volt.⁸ Marczali apja Marczali Mihály (szül.: Morgenstern, 1826–1889) a Somogy megyei Marcali főrabbi volt, anyai ágon pedig a Freyer Jakab Salamon újvidéki (Novi Sad, Szerbia), majd győri főrabbi unokája. Marczalit vallásos szellemben nevelték, de a kezdetektől fogva nyitottsággal a modern tudományok felé. A Morgenstern (1875-től Marczali) család felfogására jellemző, az az érdekes adalék, mellyel Kozma Andor (1861–1933) költő szolgált egy visszaemlékezésében. Kozma apja gyermekkorában Marcaliban volt szolgabíró, és egy ízben a rabbihoz őt is magával vitte látogatóba, ahol a környéken szinte egyedüli módon láthatott egy zongorát terebélyeskedni a nappaliban.⁹

Marczali a tudományos közvélemény figyelmét *A földrajzi viszonyok befolyása Magyarország történetére* című tanulmányával hívta fel magára 1875-ben, a további munkássága után pedig már öt év múlva egyetemi katedrát kínáltak neki, ám azt mégsem foglalhatta el, vagy mondhatnánk úgy is, hogy visszautasította, mégpedig az alábbi szavakkal: „Az nem! Nem térek ki!” – ugyanis zsidó hitének elhagyása lett volna a feltétel, amit ő soha nem tett meg, inkább, mint magántanár kívárta a sorát a recepciós törvényig.¹⁰

Marczalit a rákoskeresztúri izraelita temető egyik díszparcellájában helyezték örök nyugalomra, melyet a pesti Hevra Kadisa ajándékozott az elhunyt tudósnek. Temetési beszédeiből Hevesi Simon (1868–1943) vezető főrabbiét és Lukinich Imre (1880–1950) történészét idézzük – utóbbi az Akadémia nevében búcsúzott kutatótársától.

Az Akadémia oszlopcsarnoka, ahol Goldziher is ravatalozták

„Ezzel a búcsúval – mondotta többek között a főrabbi – a tudomány és a történetíró személye iránt érzett mély tiszteletünknek akarunk kifejezést adni, aki hivatását magas erkölcsi szempontok szerint teljesítette, mert tudta, hogy a történelem csak akkor lehet az élet tanítómestere, ha az igazságot hirdeti. A történelmi igazságokra a nagy nemzeteknek azért van szükségük, mert nélkülük a hatalom csak mindenkinek mindenki elleni háborújává válik, a kicsinyeknek azonban azért, mert az igazság megismeréséből fakad a szellem, amely mindennél erősebb a földön. Marczali Henrik a történelmi igazságok kutatásának szentelte egész életét, nem szépített semmit, de nem is tartozott azok közé, akik az emberi önzést és egyéni érdeket tartják a történelem legfőbb mozgóerejének.

A megdicsőült – így fejezte be beszédét Hevesi Simon főrabbi – az igazság kutatója lévén, igazi tanítómestere volt az életnek és nemzetének, amelynek szent földje adjon neki örök nyugalmat. [...]

Marczali Henrik emlékére – mondotta Lukinich – a magyar tudományos világ képzeletében úgy fog megmaradni, mint aki hosszú életpályáját hatalmas munkával töltötte el s széles körű történetírói munkásságával a legolvasottabb történetírók sorába emelkedett. Művei nemcsak rekonstruktívak, de serkentőek is a nemzeti életre. A magyar tudományosság sohasem fogja nélkülözhetni az Árpádok koráról és a 18. századról írt műveit és azoknak magas rendű történelmi fölfogását, nagy optimizmusa pedig, amellyel a nemzet jövőjét nézte, erős serkentője marad a nemzeti életnek.”¹¹

AKADÉMIKUS RABBIK

A Magyar Tudományos Akadémiának nem volt rabbi(ként praktizáló)

Pollák Miksa rabbi

tagja, viszont időről időre kapcsolatba került rabbikkal. 1899-ben például külső tagjává választotta Stein Lajos (Ludwig Stein, 1859–1930) filozófust. Stein egy kis Borsod megyei faluban, Erdőbényén született, majd pápai és sárospataki tanulmányai után Németországba került. Halléban filozófiai doktorátust szerzett, de elvégezte a berlini rabbiszemináriumot és 1881–1883 között rabbiként is működött ott. 1891-től a berlini egyetem bölcséleti professzora lett, a *Nord und Süd* című társadalomtudományi folyóiratot és az *Archiv für systematische Philosophie*t szerkesztette.¹²

Stein, bár korán külföldre szakadt, kapcsolatát szülőföldjével nem szakította meg, berlini otthona mindig nyitva állt a magyar vendégek előtt és évente ő is hazalátogatott, legalábbis 1920-ig, akkor viszont felhagyott korábbi szokásával, és közölte az éppen nála járó Klebelsberg Kuno (1875–1932) gróffal, későbbi közoktatásügyi miniszterrel, hogy „addig nem lépi át a

határt, amíg a tanszabadság gúzsba van kötve és a magyar zsidó ifjúság nem tanulhat akadálytalanul az egyetemeken”.¹³ Ám sajnós a numerus clausus törvényére még egy világhírű akadémikusnak sem volt befolyása.

Az Akadémia látókörébe került Pollák Miksa (1868–1944) is, 1894-től soproni status quo ante (1929-től neológ) főrabbi, akinek 1904-ben a Magyar Tudományos Akadémia vállalta az *Arany János és a Biblia* című könyvének kiadását. A munkát az irodalomtörténeti bizottság nevében Szilády Áron (1837–1922) és Baksay Sándor (1832–1915) református lelkészek, akadémikusok írtak bírálatot, miben azt vallották, hogy az Arany-irodalom hézagpótló műve, melynek díszévé fog válni.¹⁴

HOSSZÚ MÉG A SOR

Kétrészes összeállításunk nem hivattott teljes képet adni a Magyar Tudományos Akadémia és a hazai zsidók kapcsolatának minden szegmenséről, akár csak azokról a zsidó származású, vallású tagjairól sem, akikkel a sort folytatni kéne: Hirschler Ignác (1823–1891) szemész, Bánóczi József (szül.: Weisz, 1849–1926), Korányi Frigyes (szül.: Kornfeld, 1827–1913) belgyógyász, Acsády Ignác (szül.: Adler, 1845–1906) történész, Kúnos Ignác (szül.: Lusztig, 1860–1945) nyelvész, Angyal Dávid (szül.: Engel, 1857–1943), Bánki Donát (szül.: Löwinger, 1859–1922) gépészmérnök stb. stb. – hogy csak az ismertebb neveket említsük. Önálló felfedezésre invitálja cikkünk azokat, akik bővebben el szeretnének merülni a témában, ők kezdenek üssék fel az 1929-es *Magyar Zsidó Lexikon* 17. oldalát, majd cikázzanak tovább a könyvek vagy az internet világában.

¹ Ziltz rabbi neve az előző cikkben sajtóhibásan szerepelt.; ² „A Tudományos Akadémia és a magyar zsidóság”, *Egyenlőség*, 1925. 44. évf. 43. szám, 10. old.; ³ „Történelmi naptár – Január 31. – 1830. Akin Károly”, *Egyenlőség*, 1900. 19. évf. 4. szám, 4. old.; ⁴ „Hirek – Elhunyt rabbi”, *Egyenlőség*, 1921. 40. évf. 12. szám, 11. old.; ⁵ „Fraknói püspök zsidó édesapja”, *Egyenlőség*, 1938. 58. évf. 40. szám, 9. old.; ⁶ Ballagi Aladár, „Emlékezés Goldziher Ignácra”, *Vasárnapi Ujság*, 1921. 68. évf. 23. szám, 269. old.; ⁷ „Az Akadémiában”, *Egyenlőség*, 1921. 40. évf. 46. szám, 9. old.; ⁸ H. S., „A harmadik”, *Egyenlőség*, 1895. 14. évf. 11. szám, 6. old.; ⁹ „Zsidó vonatkozások Marczali Henrik életéből”, *A Magyar Zsidók Lapja*, 1940. 2. évf. 31. szám, 2. old.; ¹⁰ Uo.; ¹¹ „Marczali Henrik temetése”, *A Magyar Zsidók Lapja*, 1940. 2. évf. 30. szám, 4. old.; ¹² Ujvári Péter (szerk.), *Magyar Zsidó Lexikon*, Budapest: Zsidó Lexikon, 1929. 805. old.; ¹³ „Hirek – Stein Lajos dr. hetven éves”, *Egyenlőség*, 1929. 50. évf. 6. szám, 14. old.; ¹⁴ „Hirek – Arany János és a Biblia”, *Egyenlőség*, 1904. 23. évf. 9. szám, 7. old.; ¹⁵ Budapest Főváros Levéltára. Levéltári jelzet: HU.BFL.XV.19.d.1.06.014;

¹⁶ Budapest Főváros Levéltára. Levéltári jelzet: HU.BFL.XV.19.d.1.07.086

A Tóra mint a szakácskönyvek FORRÁSMUNKÁJA 3. rész

A Tóra, mint a világ rendjét leíró gyakorlati kézikönyv, sokat foglalkozik azzal, hogy mit, mikor és hogyan ehetünk, vagy nem ehetünk. Ezek a kóserság alapszabályai, melyek közül számos parancsolattal már foglalkoztunk cikkeinkben. A száraz törvények mellett nem egy tórai történetből értesülünk arról, hogy mit ettek őseink, legyen szó az elsőszülöttségért adott lencséről, az egyiptomi kivonuláskor fogyasztott maceszről vagy a pusztai vándorlás során hulló mannáról és az egyiptomi húsfazék utáni vágyakozásról. Sorozatunk zárórésze következik. **DÉNES ANNA IRÁSA**

TEJES ÉS HÚSOS ÉTELEK SZÉTVÁLASZTÁSA

Következő példánkban az előző részben már megismert kenyér mellett Ávrám ósapa gasztronómiai kínálatának más darabjai is előfordulnak:

„És besietett Ábrahám a sátorba Sárahoz és mondta: Siess, három mérték lánglisztet! Gyúrd meg és készíts lepényeket. A marhához pedig futott Ábrahám és vett egy fiatal marhát, gyengét és jót, átadta azt a legénynek és az sietve elkészítette. És vett vaját és tejet, meg a fiatal marhát, melyet elkészített és elébük tette; ő pedig állt mellettük a fa alatt és ők ettek.” (1Mózes 18:6–8.)

Felmerülhet a kérdés: a kóserság egyik legalapvetőbb szabálya a „ne főzd meg a gödölyét anyja tejében”, vagyis – bölcseink magyarázata szerint – ne fogyasszunk együtt tejes és húsos ételt. Itt pedig Ávrám ósata – akiről a Talmud elmondja, hogy már a tóraadás előtt betartotta mind a 613 parancsolatot – egyenesen tejet és húst szolgál fel a sátrába tévedő vándoroknak. Hogyan lehetséges ez?

Sokan sokféle választ adtak már, ezek közül a legegyszerűbb az lehet, hogy mivel a történet jóval a Szináj-hegyi tóraadás előtt játszódott, a kóserság törvényei nem kötöttek még senkit. Azt is felhozzák a magyarázók, hogy maga Ávrám csupán megfigyelő volt, nem evett együtt vendégeivel, hanem feltálalta a nem-zsidó vándoroknak hitt idegeneknek, amije volt. És mivel rájuk egészen bizonyosan nem vonatkoztak a kóserság törvényei, nyugodtan megtehetette ezt az első ósapa, hiszen semmi oka nem volt arra, hogy saját étkezési megszorításai miatt mások gasztronómiai élménye csökkenjen.

További kérdés persze, hogy maguk az angyalok hogyan ehetek nem-kóser ételt, hiszen ők bizonyára ismerték a kóserság szabályait. A középkori tóramagyarázó, Rási szerint az idegen vándoroknak álcázott angyalok valójában nem is ettek, csak tettették az evést vendéglátójuk iránti tiszteletből.

Létezik emellett egy midrás, mely szerint szó sem volt ebben az esetben illendőségről, az angyalok valóban ettek, méghozzá a tejet együtt a hússal. Sokkal-sokkal később, mielőtt az Örökkévaló átadta volna a Tórát Mózesnek, az angyalok ellenkeztek, mondván, hogy a halandó emberek nem érdemlik meg az Isten legnagyobb ajándékát, a Tórát. Mózes erre így felelt nekik: „Ti, akik ismertétek a Tórát, megálltátok-e, hogy tejeset és hússat egyetek együtt Ávrám sátrában?” Mivel az angyaloknak erre nem volt mit mondaniuk, az Örökkévaló odaadta a Tórát a zsidó népnek.

Egy további magyarázat szerint azonban egyáltalán nincs is itt semmiféle ellentmondás: Ávrám tejet, vaját és húst adott a vendégeinek – ebben a sorrendben. Először tehát a tejeset tálalta fel, ami után nem kell várakoznunk, hanem elegendő a szánkat kiöblíteni, és folytathatjuk az étkezést húsos étellel. Vagyis nem egyszerre ették a férfiak mindazt, amit Ávrám eléjük tált, hanem először a tejes étkeket, utána pedig a húsos fogásokat.

HÚSFÉLE A SZENTÉLYBEN

A Szentély felépítésével, illetve működésével kapcsolatban gyakran hallunk arról, hogy a bemutatott áldozatoknak – melyek nagyrészt állatáldozatok voltak – mely részét és ki fogyaszthatja el. A húsevésre való igény a kezdetektől fogva többször felbukkan a szövegben, gondoljunk csak arra, hogy az özönvíz után Isten engedélyt adott az embernek a húsfogyasztásra, vagy arra, hogy hogyan vágyakoztak a pusztában vándorló zsidók az egyiptomi húsfazékok után. Ez a mozzanat, a húsrá vágyó zsidók motívuma, többször felbukkan a Tórában:

*„Ha majd kitágítja az Örökkévaló, a te Istened háta-
tárodát, amint szólt hozzád és te azt mondod: Húst
ehetnék, mert lelked vágyik húst enni, lelked minden
vágya szerint ehetsz húst. Ha távol lesz tőled a hely,
melyet kiválaszt az Örökkévaló, a te Istened, hogy nevét*

odahelyezze, akkor vághatsz marhádból és juhaidból, melyeket az Örökkévaló neked ad, úgy amint én neked parancsoltam, és ehetsz kapuidban lelked minden vágya szerint. Csak amint eszik a szarvast és az őzet, úgy edd azt, a tisztátalan és a tiszta együtt eheti azt. Csak légy erős, hogy ne egyél vért, mert a vér a lélek, azért ne edd meg a lelket a hússal. ... És készítsd el égőáldozataidat, a húst és a vért, az Örökkévaló; a te Istened oltárára; áldozataid vére öntessék az Örökkévaló; a te Istened oltárára, a húst pedig megeheted. (5Mózes 12:20-27.)

Miért mondja azt a szöveg, hogy az ember lelke arra vágyik, hogy húst egyen? Az Örökkévaló a teremtéskor csak a növényeket adta az embernek táplálékul, ám igen hamar megbizonyosodott, hogy az ember húsrá is vágyik. Ezt láttuk többek között Noách (Noé) esetében, amikor az Isten engedélyezte az embereknek a hús fogyasztását is. Ez a motívum a pusztai vándorlás során többször is visszatért, amikor a zsidók lázadoztak a manna ellen, húst akartak enni vagy visszavágytak az egyiptomi hússzfazék mellé.

A Tóra ennek megfelelően számos helyen foglalkozik azzal, hogy milyen állat húsát és hogyan szabad megenni. Bár a kósersági törvények csakis a zsidókra vonatkoznak, az élő állatból kivágott hús tilalma olyan fontos, hogy bekerült a sevá micvot bnéj Noách, vagyis Noé fiainak hét törvénye közé. Ezek azok a parancsolatok, melyek a Tóra szerint nem-zsidókra is vonatkoznak.

A rabbinikus hagyomány további megkötéseket hozott a hús kóserságával kapcsolatban, és pontosan meg-

határozza, hogyan és milyen eszközzel kell levágni az állatot, hogyan kell kisózni a húst, hogy ne maradjon benne egy csepp vér sem.

RIVKA KECSKE-ÉTELE

Rivkáról nemcsak azt tudjuk a gasztronómia terén, hogy tésztát gyúrt, hogy kenyeret süssön belőle, hanem azt is, hogy kecskéből főzött ízletes ételt férjének, Jiccháknak:

„Azért most fiam, hallgass szavamra, arra, amit én parancsolok neked. Menj csak a nyájhoz és vegyél nekem onnan két jó kecskegödölyét, hogy készítsék belőlük ízletes ételt atyádnak, amint ő szereti.” (1Mózes 27:8-10.)

MANNA ÉS A LEVIÁTÁN

A Tóra szövegében tett gasztronómiai kalandozásunk végén említünk még meg két különleges, csak a Tórából ismert eledelt, melyek közül az egyik csak egy bizonyos periódusban volt, a másik pedig csupán egy meghatározott időszakban lesz elérhető a zsidó nép számára.

Az egyik a manna, héberül mán, az égből hulló, isteni eledel, mely a zsidó népet táplálta pusztai vándorlása során. Mindenki csak a saját adagját fogyaszthatta el, és csupán pénteken szedhettek belőle dupla adagot, hogy szombaton is legyen mit enniük. Aki csalni próbált, és több adagot szedett össze, pórul járt. A másik pedig egy tengeri szörny, a leviátán húsa, melyből, a hagyomány szerint, a végső megváltás után lakmározunk majd. Adja az Örökkévaló, hogy ez a nap minél hamarabb elkövetkezzen!

TÁRKONYOS BÁRÁNYLEVES

A bárány igen fontos szerepet játszik a zsidó hagyományban, ami nem meglepő, ha tudjuk, hogy ősapáink mind juhászok voltak, és később is nagyon fontos szerepet játszott a juhtenyésztés, például a nép nagy vezetője, Mózes és Dávid király is pásztorkodott fiatalabb korában.

Húsos, glutén- és tojásmentes

1 kg bányahús; 2 fej hagyma; 4 gerezd fokhagyma; 8 szál sárgarépa; 2 szál fehérrépa; 1 nagy fej karalábé; 2 krumpli; ½ kg gomba; só, bors, őrölt koriander, ízlés szerint; ½ csokor tárkony

A hagymát feldaraboljuk, a répát és a fehérrépat felkarikázzuk, a karalábét és a krumplit felkockázzuk, a gombát megtisztítjuk és szeletekre vágjuk. A húst megmossuk, nagy lábosba tesszük, hozzáadjuk a zöldségeket, felöntjük vízzel, fűszerezzük. A tárkonyt tíz percre vízbe áztatjuk, majd megvizsgáljuk, nehogy bogár kerüljön általa az ételbe; a leveshez adjuk, lefedjük a lábost, és másfél órán át főzzük. Szükség esetén pótoljuk az elpárolgott vizet.

NŐK A MENTŐBEN

Dr. Turcsányi Gabriella hosszú ideje áll készenlétben, hogy mentőorvosként segítse Budapesten a bajba jutottakat. A zsidó tematikájú és izraeli filmek magyarországi seregszemlájén, a Zsifin bemutatott film kapcsán írt véleménye különleges nézőpontból vizsgálja a világ egyetlen, kizárólag haszid nőkből álló mentőalakulatának kihívásait. TURCSÁNYI GABRIELLA ÍRÁSA

Az idei ZSIFI programjában a számtalan tényleg zseniális alkotás mellett volt egy dokumentumfilm, amely a szakmai érdeklődésemet is felkeltette. Igen, természetesen mentésről van szó, méghozzá annak is egy nagyon speciális szeptetéről.

A film maga Boro Parkban játszódik, a helyszín maga is különleges szerepet játszik a vallásos zsidók körében. Nőkről szól, vallásos nőkről, akik nem is akarnak mások lenni. Csak egy kicsit mégis többet szeretnének.

Például azt, hogy adott esetben, ne férfiak vegyék körül őket egy szülésnél vagy sérülésnél, hanem közülük való nők.

Ruchie Freier, az *Ezras Nasim* nevű „női önkéntes mentőszolgálat” megálmodója, létrehozója mindenképpen kilóg egy kicsit ebből a közegből, hiszen annak ellenére, hogy a vallásos nők mindennapjait éli, civil szakmája is van, nem is könnyű. Ügyvédként is a határokat feszegeti. Mentőszolgálatával pedig nemcsak a kívülállók, hanem saját közösségének férfitagjai között is szerzett ellenségeket. A haszid közösségen belül eddig is létezett már önkéntes mentőszolgálat (ugyanúgy, ahogy Izraelben, illetve más vallásosok által lakott környékeken), természetesen csak férfiakból. Nők nem kerülhettek be eddig ebbe a közegbe, nem hitték el, hogy alkalmasak lesznek a feladat ellátására. Hiszen a szakmai tudáson felül a mentés kőkemény fizikai munka is. Első lépésként meg kellett szerezni a megfelelő szaktudást, összeszedni a felszerelést – és meggyőzni nemcsak a férfiakat, hanem nőtársaikat is, hogy működni fog. Azt hiszem, nem lövöm le a poént, ha elmondom, hála Freier karizmatikus egyéniségének ez sikerült.

Viszont innentől elszakadnék kicsit a filmismertetéstől, mert elég sok gondolatot vetett fel bennem, a mai magyar valóságra is vonatkoztatva. Amerikában, Izraelben és a világ nagyon sok egyéb részén az átlagembernek nem okoz meglepetést, ha egy mentőegység tagjaként nők vonulnak ki hozzá. Megvizsgálják, ellátják, kórházba viszik. Szükség esetén megfogják a hordágyat vagy birkóznak a részeggel. Pont, mint férfitársaik. Magyarországon ez egy picit másképp volt mostanáig, pedig – és ezzel sem mondok, azt hiszem, újat – igen messze vagyunk a Boro Parkban lakó vallásos közösségtől. Néhány éve döbbenetet okozott a Mentőszolgálaton belül és kívül az első női mentőápolók megjelenése. Nem is igazán értem, miért, hiszen kórházi környezetben a férfi ápolók számítanak ritkának, mint a fehér holló, holott a betegek testsúlya nem változik meg varázsütésre, amikor a hordágyról a kórházi ágyra kerülnek. És még pár évnek el kellett telnie, mire megjelent az első olyan mentőegység, ahol a kormány mellett is nő ül. Szóval hogy is van ez?

NEVJEGY

**TURCSÁNYI
GABRIELLA**

- SZÜLETETT: 1965
- FOGLALKOZÁSA:
mentőorvos
- CSALÁD: egy
fiúgyermek édesanyja

Mintha sokkal közelebb lenne mentalitásban Magyarország és Boro Park, mint bárki gondolná.

Közel 30 éve ülök mentőautón, elméletben a szaktudásomra van ott szükség. Gyakorlatban fogtam már a hordágy végét, lógott rajtam 3 táska, defibrillátor, oxigénpalack, miközben eleinte alulról súroltam az 50 kilót. Semmivel nem érzem magam gyengébbnek, mint egy 50 kilós, 160 centis férfi. Arról nem is beszélve, hogy számtalanszor láttam, mennyivel komfortosabban érzik magukat a női betegek egy női orvos/ápoló kezei között. Csak tessék belegondolni...

Szóval a magam részéről Ruchie Freier mellett vagyok teljes mellszélességgel.

Igen, szükség van nőkre a mentésben. Azt nem mondom, hogy a történet ennyivel elintézhető, hiszen egy átlagos város átlagos mentőszolgálatánál a betegnek legtöbbször nincs választási lehetősége, hogy nő vagy férfi vonuljon ki hozzá. De még ebben az átlagos városban az átlagos mentőszolgálat irányítói is kerülnek olyan helyzetbe, hogy „válogatnak”, és megkeresik azt a mentőegységet, aminek legalább egy női tagja van.

Egyetlen dologban nem ismerek viszont pardont. Akár nő, akár férfi, aki felül egy mentőautóra ellátóként, annak megfelelő szakmai tudással és gyakorlattal kell rendelkeznie. És ez az, amiről nem győzött meg a film teljesen. Nem azért, mert nem tanulták meg a leckét, hanem azért, mert

a létezésért folytatott harc közben, férfiakól szegregáltan nem igazán volt lehetőségük a megfelelő rutint megszerezni az első éles kivonulás előtt.

Sajnos ez általában minden, önkéntesen szerveződő egészségügyi ellátó szervezetnél gondot okoz, itt pedig a sajátos körülmények még fel is erősítették ezt. Arról, hogy a férfiak által működtetett Hatzolah tagjainak a lelkesedésen kívül mekkora a szakmai tudása, rutinja, nem tudok nyilatkozni, és ez nem is ennek a cikknek a tárgya.

Zárszóként, mindenféle kommentár nélkül, még néhány adalék a film utóéletéről: eredetileg 2014-ben alapították meg az Ezras Nashim-ot, erről szól a bevezetőben említett film. Most, 2019-ben még mindig nincs engedélyük kéklámpa- és hangjelzéshasználatra, így természetesen a kérés idejük is lassabb, mint a férfi önkéntesek által üzemeltetett Hatzolah-é. A legutolsó, 2019 novemberében történt szavazáson többek között ezt is érvként hozták fel, miért nem kellene megadni számukra az engedélyt, miért nincs szükség egy „párhuzamos mentőszolgálatra”, és természetesen nem is kapták meg. Róka fogta csuka....

EGY MENTŐALAKULAT, AMELY KIZÁRÓLAG HASZID NŐKBŐL ÁLL

Nem csak a betegségekkel kell megküzdeniük.

A kizárólag férfi mentősökből álló Hatzalah szervezet évtizedek óta végzi munkáját többek között Brooklynban. A szervezet a vallásos zsidó közösséget szolgálja. A vallásos közösségekben férfiak és nők elkülönülnek egymástól, még csak meg sem érintik egymást, ám sürgősségi helyzetekben megengedett, hogy egy férfi megérintsen egy nőt. Ezzel együtt érthető, ha sok nő inkább női segítőt szeretne maga körül látni ezekben a helyzetekben.

Paula Eiselt, az ortodox közösségből származó filmrendező dokumentumfilmet készített arról, hogyan hoz létre egy vallásos asszony kizárólag nőkből álló mentőegységet. A négy év munkájaként létrejött, 93Queen című film New York és Los Angeles után sok más helyszínen is bemutatkozott az elmúlt években.

A női egység mozgatórugója az a Borough Park-i születésű bírónő, Rachel „Ruchie” Freier. Lelkes nőket gyűjtött maga köré, hogy beindíthassa szervezetét, mely – nem meglepő módon – meglehetősen nagy ellenállásba ütközött a közösségen belül, és összeütközésbe került a Hatzalah-val, valamint annak támogatóival. Az ellenzők odáig mennek, hogy bojkottal fenyegetik az asszonyokat kiképző kórházat, és bántó üzeneteket terjesztenek a közösségi médiában.

Ám Ruchie Freier határozott egyéniségével és erejével képes tartani a lelket a nőkben. Az egységet „Ezras Nashim”-nak nevezik, ez egyrészt azt jelenti, hogy a nők segítése, másrészt pedig a nők számára fenntartott helyet jelöli a zsinagógai térben. „A legrosszabb, ha azt mondják nekem, hogy valamit nem tudok megtenni, mert én nő vagyok, vallásos nő” – mondja a bírónő, aki szigorúan vezeti a szervezetet, és nem riad meg attól, ha egyes jelentkezők kilépnek, mert nem felelnek meg az általa felállított szabályrendszernek. Például annak, hogy kizárólag férjzett asszonyok lehetnek tagok. „Rengeteg olyan kérdés van, ami előkerül egy házasságban, és megfelelő mértékű érettséget biztosítanak az ember számára” – indokolja a döntést.

2015-ben az Ezras Nashim nyerte New Yorkban az év Életet Támogató Ügynöksége díjat, és 2016-ban Freiert megválasztották az Egyesült Államok történetének első hászid női bírójának. Eiselt így nyilatkozik a filmjéről: „büszke hászid nők története, akik saját közösségük status quóját kérdőjelezik meg, és nem fogadják el, hogy az elsőprő erejű patriarchátus nemet mondjon nekik”.

Forrás: zsidó.com

Az egynapos építkezés DÉNES ANNA MESÉJE

Jicchák Meir Rothenberg Alter rabbit úgy is ismerték, hogy a varsói géniusz, mivel rengeteget tanult, és kívülről-belülről ismerte a Tórát és a parancsolatokat. Nemcsak nagy tudós, hanem különlegesen jó tanár is volt. Így aztán nem csoda, hogy amikor jesivát alapított, akkor csak úgy özönlöttek hozzá a tanítványok, ám ő csak a legeslegjobb tanítványokat gyűjtötte maga köré.

De hiába válogatta meg a tanítványait, jesivája így is csak nőttön-nőtt. Egymás hegyén-hátán ültek a tanítványok a padokkal és asztalokkal sűrűn berendezett teremben, már a küszöböt is tanítványok foglalták el, ám Jicchák Meir nem akarta kibővíteni a tanházat. Hogy miért? Mert a bővítés azzal járt volna, hogy a tanulókat át kell költöztetni egy másik épületbe, az pedig sok időt vont volna el a tanulástól. Így aztán maradtak, ahogy voltak, a tanítványok egymás hegyén-hátán zsúfolódtak, hogy a mestert hallhassák.

Egy napon a mester így sóhajtott fel, amikor végigtekintett tanítványai tömegén: „Bárcsak valaki vállalná, hogy egyetlen nap alatt kibővíti a tanházamat!” Ez a vágy persze mindenki számára elérhetetlennek tűnt volna. Mindenkinek, de nem a mester kedves tanítványának, reb Jékelnek! Rögtön gondolkozni kezdett hát, hogyan is üthetné nyélbe ezt a dolgot. És hamarosan meg is fogalmazódott a fejében a gondolat, amit azonnal tett is követett, így reb Jékel nem sokkal később már Varsó utcáit róttá.

Felkeresett egy gazdag építési vállalkozót, Slajmét, aki nem volt ugyan különösebben vallásos. Be is jutott Slajme elé, és elkezdte ecsetelni a nyomorúságos körülményeket, melyek között diákok tucatjai tanulnak. Bár Slajme korábban már hallott a varsói géniusról, a jesiva túlterheltsége nem indította meg különösebben. Kiszámolta, hány hónapba tellene az épület felújítása és kibővítése, és azt is, hogy milyen költségekkel járna. Miután ezzel elkészült, átnyújtotta a papírlapot Jékelnek, és várt. Reb Jékel csak egy pillantást vetett a számításokra, majd bólintott, és azt mondta: „Tartsa észben, hogy a munkát egyetlen nap alatt kell elvégezni.” Az építési vállalkozó majd’ hogy le nem esett a székéről meglepetésében. „Ez képtelenség. Egyszerűen lehetetlen” – jelentette ki ellentmondást nem tűró hangon.

Reb Jékel azonban továbbra sem ingott meg. „Mondja csak, hány éve házas?” Slajme, akit teljesen váratlanul ért a kérdés, gondolkodás nélkül azt felelte, hogy tizenkét éve. „És gyermekeik vannak-e?” – firtatta tovább Jékel. Slajme lehajtottá a fejét és reszkető hangon mondta: „Sajnos az Örökkévaló mindeddig nem áldott meg minket gyermekkel.” – „Akkor” – felelte fellelkesülten reb Jékel – „áll az alku? Maga egy nap alatt felújítja és kibővíti a jesivát, a mi csodálatra méltó

rabbink, Jicchák Meir megáldja önt és a feleségét, hogy jövő ilyenkorra újszülött fiút tarthassanak a kezükben.”

A vállalkozó tekintetében hirtelen a remény szikrája csillant meg. Azon nyomban kezét ráztak, az alku megkötötték. Az építkezés napján a munkások kora hajnalban érkeztek, és azonnal nekiláttak. Ment a munka, mint a karikacsapás. Egy órával a 24 óra lejárta előtt már az új ablakokat tették be a helyükre. Még az utolsó percekben is folyt a munka. Letelt a 24 óra. Ahol egy nappal korábban lehangoló képet nyújtó szobácska volt, ott most szépen berendezett, tágas terem várta a tanulni vágyókat. Jicchák Meir rabbi boldogan járta be új birodalmát, és csodálta annak minden részletét. „Fantasztikus. Egyszerűen fantasztikus” – mondogatta. Ekkor reb Jékel állt elé, és ezt mondta: „Rabbi, egyetértek, de nem készült ám el ingyen. Én ugyanis nagy árat ígértem érte.” Jicchák Meir rabbi kérdően nézett kedves tanítványára, ő pedig folytatta a mondandóját: „Azt ígértem Slajménak, hogy a rabbi megáldja őt, hogy egy év múlva fiúgyermeke szülessen.” A rabbi egy pillanatra elgondolkozott, hallgatott egy rövid ideig, majd elmosolyodott, és azt mondta: „Isten megsegíti őt”.

Valóban, Slajmének egy évvel később fia született. A brit milán maga Jicchák Meir rabbi tartotta az ölében az újszülöttet.

Legyen a mi otthonunk az Ön otthona!

A színvonalas idősothon képes eleget tenni a sokszínű elvárásoknak.

Hegedüs Györgyné, Róza néni
2003 óta a csepeli otthon lakója

Visky Éva néni
2001 óta a csepeli otthon lakója

Lőrinczi Andrásné, Tilda néni
2001 óta a csepeli otthon lakója

**Nekem az öngondoskodás a legfontosabb!
A döntésnél elsődleges volt**

- » a függetlenség, önállóság megőrzése,
- » a biztos lakhatás,
- » a mindennapi terhektől mentes élet,
- » az egészségmegőrző szolgáltatások,
- » a támogató közösség.

**Nekem az aktív pihenés a legfontosabb!
A döntésnél elsődleges volt**

- » az egészség megőrzését támogató szolgáltatások,
- » a saját, légkondicionált kirándulóbusz,
- » a kirándulóprogramok országszerte,
- » a szabadidő hasznos eltöltésének sokszínűsége közösségben.

**Nekem a társas kapcsolatok a legfontosabbak!
A döntésnél elsődleges volt**

- » a családi légkör,
- » a támogató közösség,
- » az intézmény falain belül zajló aktív társasági élet,
- » az intézményen kívüli kapcsolatépítés és
- » az új barátságok kötésének lehetősége.

Jöjjön, nézzen be hozzánk! Várjuk jelentkezését:

06 1 510 00 17

www.olajagotthonok.hu

A fenti képek marketingcéllú hozzátételhez a jogosultak előzetesen írásbeli engedélyükkel hozzájárultak.

Dáf hájomi
דף היומי

Minden hétköznap
reggel 7:30-8:30

vasárnap: 11:00

Napi Talmud tanulás Óbudán

A lublini **Meir Spira rabbi** által 1923-ban indított kezdeményezés 7 év, napi egy órás tanulás mellett vezet végig a Babilóniai Talmud felbecsülhetetlen tudás-tengerén úgy, hogy a programban résztvevők minden nap egy teljes talmudi oldalt tanulnak végig.

Köves Slomó rabbi vezetésével először nyílik lehetőség magyar nyelven bekapcsolódni a *Dáf hájomi* 14. ciklusába.

Kezdés: 2020. január 2.

Befejezés: 2027. június 7.

Helyszín: Óbudai Zsinagóga Budapest, 1036 Lajos u. 163.

Érdeklődés: talmud@zsido.com **Jelentkezési lap:** zsido.com/talmud

Ösztöndíj: A rendszeres tanulással 72.000 ft/hó kolel ösztöndíjra is érdemesé válhatnak a hallgatók

EMIH

BÉT MENÁCHEM
EMIH GYERMEKOKTATÁSI KÖZPONT

MAGYAR ÉS IZRAELI OKTATÁSI
SZAKÉRTŐK AJÁNLÁSÁVAL!

TRADÍCIÓ ÉS FEJLŐDÉS

- Államilag akkreditált 8 osztályos képzés
- Beszédközpontú nyelvoktatás tudásszint szerinti bontásban
- Informatika oktatás első osztálytól
- Alternatív módszerek, modern technológia
- Alacsony osztálylétszám
- Pedagógus továbbképzés
- Pozitív zsidó identitás
- Egyéni fejlesztés

BÉT MENÁCHEM HÉBER-MAGYAR KÉTTANNYELVŰ ÁLTALÁNOS ISKOLA

Tudj meg többet rólunk: www.zsidoiskola.hu | 1074 Budapest, Dohány utca 32-34. | +36 1 781 4760; +36 70 379 1250